

Keneya sabati feerew: Yeretangacogo bana caman ma

Bamananw ko wuli joona ka fisa n sen ka di ye! A ka fisa **ka dumuni nafamaw dun** ka teme kənəbara fali kan. Aw bə aw jiya keneya ka sabati aw yere fe, aw ka sow kənə, ani aw ka sigidaw la. Ni məgəw tun be sən ka denmisenniwa boloci matarafa, o tun bəna u tanga bana caman ma, minnu lakodənnənəw don sisan.

Sigida 11 na, an kumana dumuni nafamaw dunni kan. Nin sigida in na, an bəna kuma saniya ni saniyamatarafa walew ni boloci kan.

Saniya ani bana minnu be sɔrɔ saniya matarafabaliya fe

Saniya nafa ka bon keneya sabati feerew la, i n'a fo nugulabanaw, wololalabanaw, fogonfogonlabanaw fo ka se fari fan bəe ma, olu sababu ye farikolo ni sizo ani sigida saniyabaliya ye.

Məgəw be nugulabana caman sɔrɔ jūgōn fe minnu sababu ye saniya matarafabaliya ani nəgətəya ye. Banakisew ni tumuw ni bugunw ani fenjenama werew be balo nəgəmayɔrɔw, məgə ansi bagan banabagatɔw ka banakɔtaaw de la. O banakisew be sɔrɔ banakɔtaa fe walima ji nəgəlen fe. Bana minnu be sɔrɔ nin cogow la, olu de file:

- Kənəboli ni təgətəgənin (olu be sɔrɔ tumuniw ni banakisew fe)
- Kənənatumuw (u suguyaw ka ca)
- Sayibilen ni tifoyidi (nəgəbana) ani kunfilanitu
- Bana were, i n'a fo senfagabana be se ka sɔrɔ nin cogo kelen na

Nin bana ninnu yelema ka teli.

Misali la, ni tumu be denmisenni də kənə, ni a ma a tege ko ni safine ye banakɔtaa kɔfe, ni a ye bisikiri di a təjəgōn də ma! Tumu ninnu fanw be to a tege nəgəlen na (tumu ninnu te ye je na). O tumu dəw be to bisikiri la. Ni a təjəgōn də ye o bisikiri dun, bana be yelema o tigi fe.

Tile damadə kɔfe, kənədimi be a mine min be se ka laban kənəboli ma. A ba be se ka a fo ko a ye sukaromafen də dun min ye kənədimi bila a la, ka a sɔrɔ a təjəgōn de ye bana yelema a fe.

Tuma dɔw la, sokonobaganw be ke sababu ye ka banakisew ni tumuw jensen u ka banakɔtaa fë, o baganw ye sagaw, lëw, wuluw, ani shew ye. A misali dɔw file:

The grid contains eight panels, each with a black and white illustration and a caption below it.

- Panel 1:** Illustration of a man squatting near a campfire. Caption: Tumu bë cögö min kɔnɔni ni cököni kɔnɔni bolilen don, ni o tigi ye banakɔtaa ke so kɔfe.
- Panel 2:** Illustration of a person standing and a dog walking. Caption: Baganw be taama o banakɔtaa la.
- Panel 3:** Illustration of a hut with a thatched roof and a path leading to it. Caption: U be don so kɔnɔni ni cököni ye cögöni senw na.
- Panel 4:** Illustration of two dogs lying down. Caption: So kɔnɔni, ni denmisenni dɔ tulonketo ye a bolo da baganw temeyçraw la, o be ke sababu ye ka den in below nɔgɔ ni a mɔcga cögöni kɔnɔni icçü ye.
- Panel 5:** Illustration of a woman holding a baby. Caption: Kɔfe den be kasi damine, a ba be a ta.
- Panel 6:** Illustration of hands holding a large, round object. Caption: O kɔ, a ba be dumuni tobi ka sɔrɔ a ma a tɛge ko ni safiné ye, o la nɔgɔ be se dumuni ma.
- Panel 7:** Illustration of a group of people washing laundry in a tub. Caption: Duden bëe lajelen nana sigi ka o dumuni nɔgɔlen dun.
- Panel 8:** Illustration of three people: a woman carrying a child, a woman holding a baby, and a man. Caption: O wolola min na, o file: Duden bëe banana, kɔnɔboli be u bëe la.

Bana caman be jensen nin cogo kelenw de la, hali tumufanw fana.

Ni dudenw tun ye nin waleya ninnu **dōla kelen dōrōn** matarafa, bana tun tena u mine:

- Ni ce in tun ye a ka banakɔtaa ke jegen kɔno
- Ni mɔgɔw tun ye sokɔnɔbaganw bali ka don du kɔno
- Ni mɔgɔw tun ma a to den ka a bolo da baganw tεmeyɔrow la
- Ni denba tun ye a tegew ko ni safine ye den ladonnen kɔ ani sani a ka bolo don dumuni na.

Ni kɔnɔboli, kɔnɔnatumuw, walima tumu were cayara dugu min na, o be a jira ko o dugulamɔgɔw ma saniya matarafa. Ni kɔnɔboli ye denmisenni caman faga, o be se ka a jira ko dumuni nafama te sɔrɔ yen walima saniya matarafabaliya don. **Walasa ka kɔnɔboli bali ka denmisenni w faga, saniya ni dumuni nafama de ye o feere pumanw ye** (aw ye seben je 220 laje, ani Sigida 11).

Saniya matarafali sariya kunbabaw

Farikolo saniyali

1. Aw ka kan ka aw tegew ko tuma bee ni safine ye, ni aw wulila sɔgɔma, ni aw bɔra jegen na, ani sani aw ka tobilike walima ka dumunike.

2. Aw ka kan ka aw ko don o don ni funteni be; ni aw bɔra foro la aw be aw ko, kerenerenrenya la ni aw wɔsira kosebe, o ka ni aw fari ma; o be aw tanga kaba ni jimiwi ni kurukuruw ani ɔnjɛ ma. Aw be banabagatɔ ko don o don, hali denw.

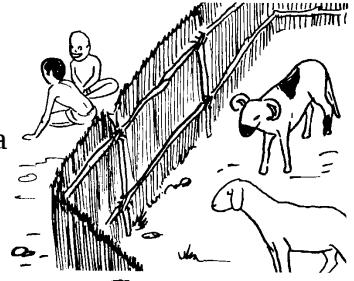
3. Aw kana son aw sennakolon ka yaala; hali denmisenni ka kan ka samara don. O be aw fari tanga tumu dɔw ma, tumu minnu be yele sen fe i n'a fɔ sugunebilenni banakise ani kɔnɔnatumuyninma, aw ye seben je 236 laje). O tumu ninnu de be jolidese bila mɔgɔ la, aw ye seben je 231 laje.

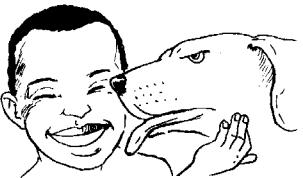
4. Aw ka kan ka aw da ko ka je don o don, ani aw kelen kɔ ka sukaromafenw dun. Ni dakobɔrɔsi te aw bolo, aw be se ka aw da ko ni jikɔkɔma ye, bikaribonati be min na walima ka gesε jimi, ni o be ke aw ka sigida la (aw be sigida laje min kerenerennen don niw kama, seben je 359).

Sokonona saniyalı

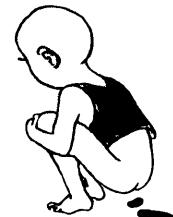
- Aw kana a to baganw ka don so kono, wa aw kana a to u ka se denmisenniw ka tulonkeyorow la.

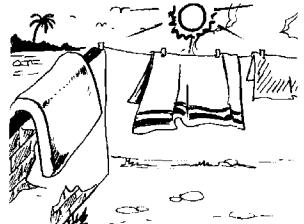
- Aw kana a to wuluw ka denmisenniw nemu; aw kana a to u ka yelen dilanw kan walima ka da debenw kan. Banaw be se ka sorc wuluw fe.

- Ni den walima bagan ye bo ke duguma, aw be aw teliya ka a ce ka bo yen; ni aw be se, aw be denmisen korebalen dege negeennataa keko puman na, walima ka a fo u ka taa banakotaa ke yorjan na.

- Aw be to ka dilanw, daraw, ni birifiniw bila tile koro. Ni ngaranga be dilannafiniw na, aw be u su jikalan na o don bee (aw ye seben je 326 laje).

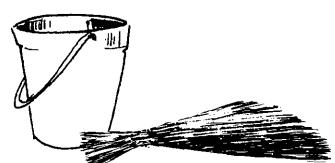
- Tuma ni tuma aw be jimi bo aw ka sokonombog bee kunw na (aw ye seben je 325 laje). Tuma dwo la jimi ni garangaw be se ka banaw lase mog ma. Garangaw be wuluw ni jakumaw ni sokonobagan minnu na, aw kana a to olu ka don so kono.

- Aw kana daji tu duguma. Banakisew be sorc daji la minnu be se ka bana lase mog ma. Ni aw be tiso walima ka cogs, aw be a ke aw konkon kono walima aw tege kono ka tila ka o ko ka je ni safine ye.

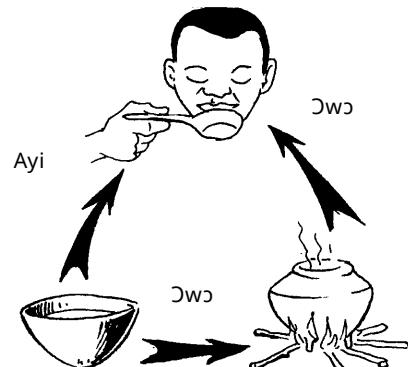
- Aw be to ka aw ka yorow lasaniya. Aw be yorow furan ka dugumala ni kokow ni sokonominenw jossi. Ni aw ye laso mu kokow la, o be fenjenamaniw donwow datugu.

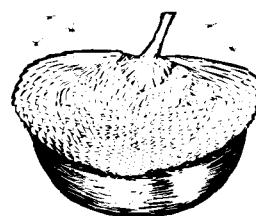
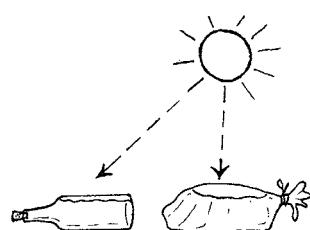
Ji ni dumuniw lakanacogow:

1. A ka pi aw ka ji numan min, min sensennen don walima min wulilen don. Nin nafa ka bon, kerenkerennenya la denmisenniwa ma ani sidabana be mɔgɔkɔrɔba minnu na, ani fana, a nafa ka bon fijebana dɔw furakeli la i n'a fɔ kɔnɔboli, tɔgɔtɔgɔniñ, kunfilanitu, nɔgɔbana ani sayi. Nin bee la ji **caman tigiya** ka fisa ni ji **sanuman tigiya** ye bana kunben na. Ni a fɔra ko faantanwa ka musaka caman bɔ jiminta la walima ka lɔgɔ caman jeni ji kalayali la, o be se ka degun lase u ma baloko la, ani ka jiri caman silatunu.

Musaka caman te min na, o de ye ka ji ke bidɔn sanuman kɔnɔ walima manaforogo la min kɔnɔna be ye, ani ka a bila tile la fo leri 6 hake juɔgon. Ni ji durulen don, aw be a to tile la fo tile 2.

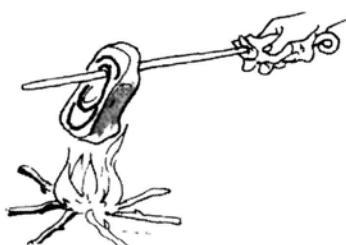
2. Aw be dumuniw tanga dimɔgɔw ni jemere ni fenjenamani werew ma. O fenjenamaniw de be ke sababu ye ka banakisew jensen, ani ka bana lase mɔgɔ ma. Aw kana dumuni tɔw lakanabali to walima ka dumuniminew kobali bila ni o kera fenjenamaniw be don u la ani ka banakisə bila u la. Aw be dumuniw datugu ka je ni teme ye walima finifegenmani.

3. Jiriden minnu binna duguma, aw kana olu dun ka a sɔrɔ aw ma u ko ka je. Aw kana a to denmisenniwa ka jiridenw tɔmɔ ka sin ka u dun: aw ye u ko ka je fɔlɔ.

4. Sogo ka kan ka tobi ka mɔ kosebe sani aw ka a dun. Kerenkerennenya la lesogo ni jεjε jeninen, sogoyɔrɔ dɔw kene man kan ka to. Kɔnɔnatumu minnu be wele ko ntɔrɔn ani sogolatumu (*la trichinose*), olu be sɔrɔ sogo mɔbali dunned fe.

5. Banakisə dɔw be she la minnu be kɔnɔboli lase mɔgɔ ma. Aw be aw tegew ko sani aw ka aw bolo don dumuniw na.

6. Aw kana dumuni kasabolen walima a tijenen dun. O be se ka aw bana. Buwati kōnō dumuni minnu fununen don walima minnu kōnō dumuniw be seri ka bō u dayeletō, aw kana olu dun. Aw ye aw yere kōlōsi, kerenerenneny la sardinibuwati la, ani shesogo la, minnu tobilen menna. Sani aw ka sogoto dun, aw ye aw jija ka a kalaya kosebe. Ni aw be se, kerenerenneny la denmisenniw, mogokorobaw ani banabagatōw ka dumuniw dun minnu sumanen don walima minnu tobi tuma ma men.

7. Ni bana yelemta be mogō la i n'a fō sōgōsōgōnijē ni mimi ani murafarigan, o tigi ka kan ka dumunike a kelen na. Banabagatōw ni mogō tōw man kan ka dumunike minen kelen na, walima fo ni aw ye dumuniminew (tasaw ni kutuw) tobi sani aw ka dumuni ke u la tuguni.

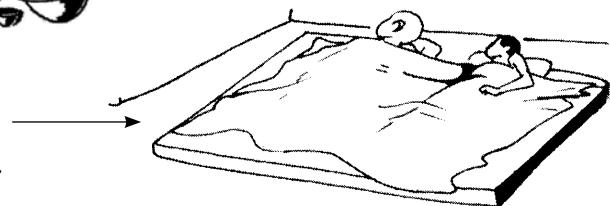

Denmisenniw tangacogo banaw ma:

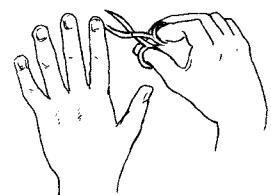
1. Denmisenni minnu man kene

olu ni denmisenni tōw man kan ka da dilan kelen kan i n'a fō ja in be a jira cogo min.

Denmisenni banabagatōw walima kurukuruw, kaba, logologow, walima jimi be minnu na, olu ni denmisenni tōw man kan ka da dilan kelen kan. Aw be aw seko bee ke walasa denmisenni muratōw, keteketenitōw, nōnitōw walima bana yelemta werew be minnu na, olu ni denmisenni tōw kana da so kelen kōnō, u yōrō ka kan ka janya denyereniw ni denfitiniw na.

2. Aw be denmisenniw tanga sōgōsōgōnijē ma. Ala ye mogokoroba minnu geresēge fogonfogondimi walima sōgōsōgō basiglen na, olu sōgōsōgōtō ka kan ka finini dō biri u da la, kōfē ka o ko ni ji wulilenba ye. Olu ni denmisenniw man kan ka da so kelen kōnō **abada**. Aw ka kan ka taa ni u ye dōgōtōrōso la joona.

Ni denmisenniw ni sōgōsōgōnijētō be jōgōn fe, sōgōsōgōnijēboloci ka kan ka ke u la (BCG).

3. Tuma ni tuma aw be to ka denw ko ani ka u donfiniw falen; aw ka to ka u sōniw tige tuma bee, a ka ca a la tumuw ni banakisew be dogo sōnijanw kōrō.

4. Tumuw be denmisenni minnu kōn, kaba ni logologo ani bana yelemta be minnu na, aw ka kan ka kōn ka olu furake joona walasa u ka banaw kana yelema denmisenni tōw la.
5. Saniya matarafa wale minnu nεfōlen don nin sigida in na, aw ka kan ka olu labato. Aw be tila ka denmisenniw dege o wale ninnu na ani ka u matarafabaliya kōlōlw nεfō u ye. O kō aw be sokōnna ni dugu saniyali walew dusu don u la.
6. **Aw ye aw jija denmisenni ka balo juman dun.** Dumuni juman be u tanga banaw ma. Bana minnu be denmisenni balodesetō faga, o banaw te se ka fen ke denmisen na, min balocogo ka jni.

Sigida saniyali

1. Aw be aw jija ka kōlōnw ni u dafelaw saniya. Aw kana a to baganw ka se kōlōnw ma. Ni aw be se, aw ka kan ka kōlōnw lakori. Aw kana sōn mōgōw ka kōlōndaw nōgō, u kana namanw bōn kōlōnda la walima ka finiw ko yen. Mōgōw be u makonēji ta kōw ni jisigiyōrō minnu na, aw kana a to olu ka nōgō. Aw kana jurufilen bila duguma.
2. Aw be namanw jeni. Nka minnu te se ka jeni, aw be olu don dugukōrō ka u mabō sow ni kōlōnw ni jitayōrōw la.
3. Be nēgenw dilan walasa sokōnobaganw kana taama adamadenw nōgō la. Nēgendinge mana dunya ka a datugu i n'a fō ja be a jira cogo min na, o de ka fisā. Ni nēgendinge ka dun o be a dimōgō ni kasa ko nōgōya.

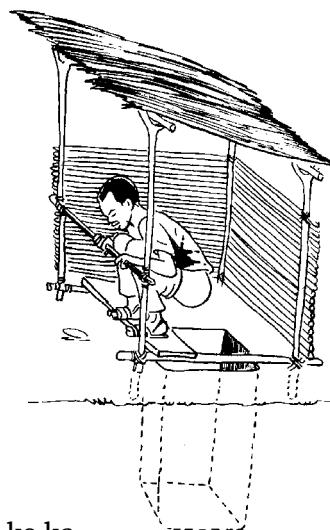
Nēgendinge dilancogo nōgōman dō file.

Walasa ka dō bō nēgen kasa ni dimōgōw la, aw be to ka bōgōmugu, lenburukumuniji walima laso ke a kōn tuma bēe. Aw be to ka dingē datugu.

Du kōn, nēgen ni kōlōn ce ka kan ka ke metiri 20 ye.

Ni aw ma se ka nēgen dilan, aw be aw jija ka binnataa ke ka yōrō janya so ni kōlōnw, ni jisōrōyōrōw la. Aw be denmisenniw dege a kecogo juman na.

Gafe min be wele tubabukan na ko “Assainissement et propriété pour un environnement sain” (Saniya wale minnu keneya sabati sigida la), hakilina dōw be o la minnu be kuma nēgen dilanni kan. Nēgen nōgōw fana be se ka ke nakō kōrō, nka aw kana a ke nakōfenw kōrō i n'a fō karōti, su walima salatiw.

Nēgen matarafali be mōgōw tanga bana caman ma.

Ƞegənw bē mako jumənw jē?

Ƞegenw ma dabɔ keneya ni ji ni saniyali dɔrɔn kama. U jecici ka ca:

Sutura yɔrɔ: Ƞegen te jiegendinge dɔrɔn ye. Nka sutura kosɔn a nafa ka bon ka u dilan ka jē. Ƞiegendinge nɔgɔmanw bē se ka dilan ni aw bolokɔrɔfənw ye.

Lakana: Ni Ƞegenw ma dilan ka jē, farati bē u matarafali la. Ni u yɔrɔ ka jan sow la, mɔgɔ bē se ka bin musow kan ni u taara u mako la Ƞegen na. Walasa Ƞegenw ka ke lakanayɔrɔ ye, aw ka kan ka u dilan ka jē yɔrɔ lakananen fana na.

Damu: A kadi mɔgɔw ye ka se ka sigi walima ka sonsoro walima ka jɔ ani ka taama ka fere Ƞegen kɔnɔ. Ani fana, mɔgɔw ka teli ka u mako jē u masurunya Ƞegenw de la, minnu lakananen don ka bɔ fijé ni sanji ni sanjibugun ma.

Saniya: Ni Ƞegenw nɔgɔlen don walima ni u kasa bē bɔ, mɔgɔsi te sɔn ka don u kɔnɔ. O fana de be ke sababu ye ka banaw jensen joona. Dukɔnɔmɔgɔw ka kan ka Ƞegenw saniyali falenfalen u ni Ȑogɔn ce walima ka wari bɔ u lasaniyali kama, walima ka dabali werew tige walasa Ƞegenw saniyalen ka to.

Bonya: Ƞegen saniyali bē tɔgɔ duman ni bonya di u tigiw ma. O de kama mɔgɔ caman bē musakaba don Ƞegenw dilanni na.

Walasa ka to keneya la, a ka fisə aw makopeji bee ka ke jisanumanw ye. Ka fara o kan musow fana mako bē saniya feere werew la walasa u jelen ka to u ka kalolabɔ waati.

Ƞegen suguyaw

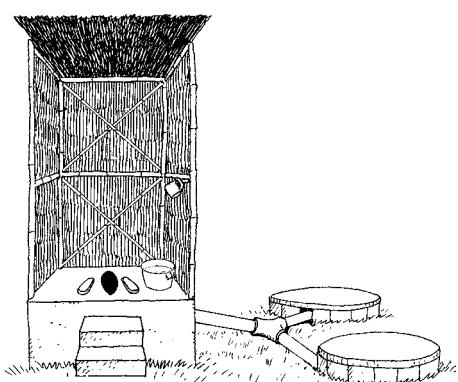
Ƞegen suguya caman bē yen minnu bē se ka dilan ni mɔgɔw bolokɔrɔfənw ye. A ma fɔ ko bee ka Ƞegen suguya kelen jɔ, nka min nafa ka bon o de ye ka Ƞegen suguya kelen nafa jefɔ mɔgɔw ye.

Aw ye aw janto nin na: Datugulan ma ke nin jaw Ƞegenw na o kun de ye aw ka se ka u kɔnɔnaw ye. Datugulan ka kan ka don Ƞegenw na walima ka u jɔ cogo la, mɔgɔ te se ka ye u kɔnɔ cogo min na, wa ni mako teka ke jiegendinge min na, o ka kan ka datugu.

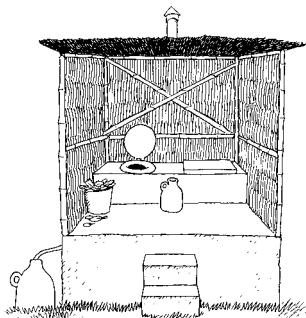

Negeen minnu
be laben
walasa ka
jirituruycrow noggdon.

Dinge te dunya, a be bili, ani ka so jo a kunna, so min be se ka ta ka bo a no la. A be jo yorcow la, mogow b'a fe ka jiri turu yorc minnu na ani fana ni u be se ka negeen suguya ninnu ladon ka je.

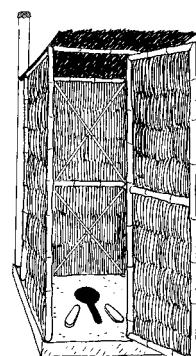

Negeen minnu dinge be dunya ka a bili ka je ani ka so jo a kunna. U ka ni yorcw la, yorc minnu dugujukcocyji yorc ka jan ani jizon ma teli ka se yorc minnu na.

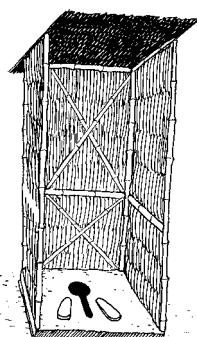
Negeen minnu na,
banaktaa ni
negeen te taa
fan kelen fe.

Negeen da be kocota ka wo fila ke a la.
Banaktaa ni negeen te taa sira kelen fe. Nin negeen suguyaw be dilan yorcw la, mogow be banaktaa ke nogg ye yorc minnu na, ani yorc minnu dugujukcocyji yorc man jan, ani jizon ka teli ka se yorc minnu na.

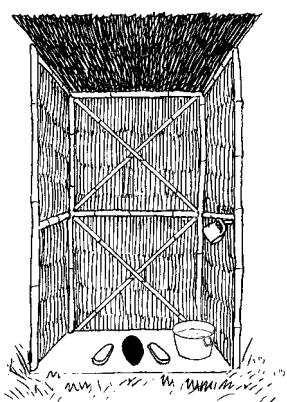

Negeen wasalen,
fijne boda bilalen don
minnu dinge la
(negeen wasa).

Negeendinge ka dun,
a be bili ni dali ye
walima jiri ni bogg. So be jo a kunna ni ka fijne boda bila dinge la walasa ka dimogow minne jan na. Nin negeen suguyaw bennen don yorcw la, yorc minnu dugujukcocyji yorc ka jan, ani jizon ko farati te yorc minnu na.

Dinge fila
be negeen
minnu na:
Dinge fila be
ke negeen na,
minnu man dun. U te bili ka je ani minen
girimant te ke ka so jo. So be bonya walasa ka
negeendinge fila bee koori. Nin negeen suguya
ninnu be jo yorcw la, mogow be banaktaa ke
senefenw kocotyorc minnu na.

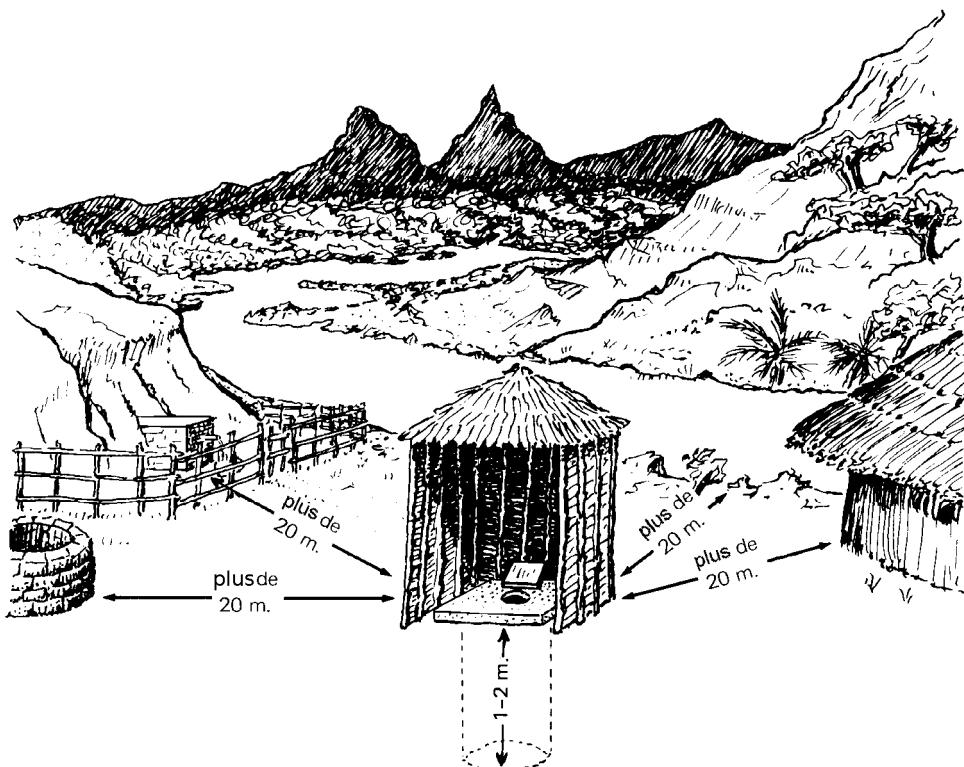
Ji be ke ka negeen
minnu banaktaa
lataa: Jimarayorc
datugulen,
negeendinge kelen
walima fila,
minnu ka dun ni so be u kunna. Nin negeen
suguyaw bennen don yorcw la, yorc minnu
dugujukcocyji ka jan ani mogow mako be jo ji la
yorc minnu na ka u yere saniya.

Ƞegənw ka kan ka jɔ yɔrɔ minnu na

Ni aw ye ȱegənw jɔ yɔrɔ suganti, aw be a jatemine ni u jiw te jigin kələnw, ni dugujukɔrɔjiw la. Dugujukɔrɔjiw nɔgɔli sababu be bɔ yɔrɔw kecogo la i n'a fɔ dugukolo suguya, yɔrɔ nigincogo, ani dugujukɔrɔji yɔrɔ janya hake. Feere dɔw be se ka a to lakana ka sabati sira dɔw fe.

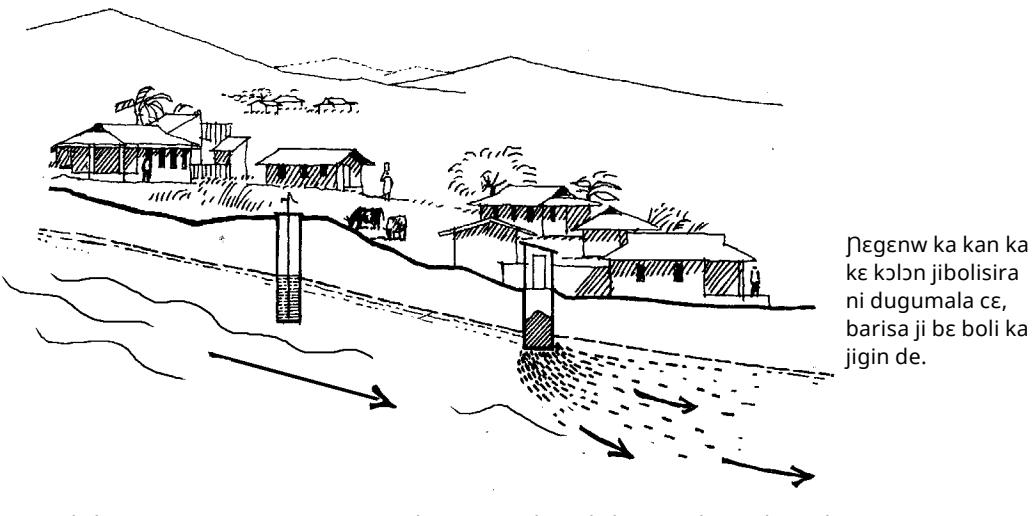
Dinge dunya (ni ȱegen wuluwuluma don) walima ni dinge tilalen don fila ye (ȱegen min banakɔtaa bəna ke nɔgɔ ye) u ni dugujukɔrɔji cε ka kan ka ke metiri fila ni tila ye. Ni aw be ȱegendinge sen, ni aw ye a ye ko a yɔrɔ dugukolo niginnen don walima ni dinge fara ji la, o be a jira ko yen te ȱegen jɔ yɔrɔ numan ye. Aw be a to aw hakili la ko dugujukɔrɔji be yelen samiya fe ka teme tilema waati kan. Aw kana ȱegen sen cogosi la jisigiyɔrɔw la.

Ni aw ye a ye ko ȱegenji bəna dugujukɔrɔjiw nɔgɔ, aw be a laje ka banakɔtaa keyɔrɔ ke dinge ye, min te dunya, i n'a fɔ a ȱefɔlen don cogomin səben ne 225 la.

ȱegənw ni baw ni dalaw ni minnijitayɔrɔw ni kɔw, ani kələnw cε janya ka kan ka ke metiri 20 ȱogɔn ye.

A ka ca a la, dugujukɔrɔjiw be boli ka jigin. Ni ȱegen jɔ yɔrɔ were foyi te aw bolo fo ȱegenji be dugujukɔrɔji sɔrɔyɔrɔ minnu na, aw be u jo kələnw, jibolisira, ni dugumala cε.

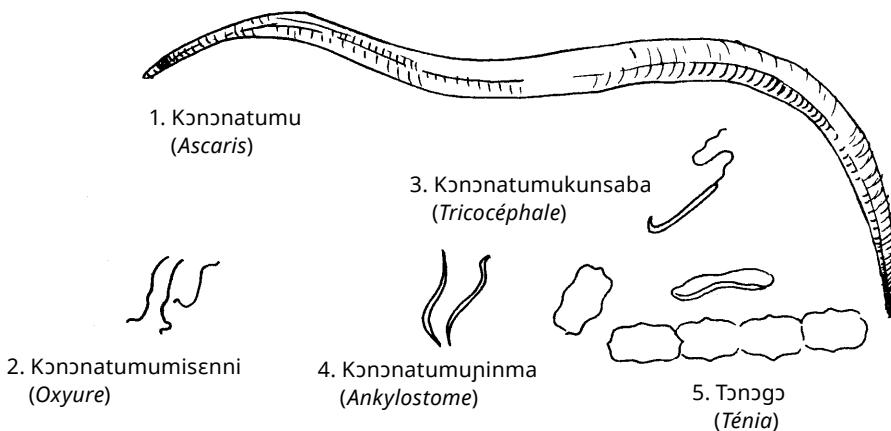

Minnijita kələnw

Nəcə bətə nəgəndinge la ka jigin dugujukcərji la

Kənənatumu ni fənənamani werew minnu bə balo məgə joli la

Tumu suguya caman ni fənənamani werew bə ke məgə nugu la, minnu bə bana caman sababuya. Nin tumu ninnu ka teli ka sərçə məgə kənə:

Nin tumu ninnu na, kənənatumu ni tənəgo bə sərçə nəgə la, ani u bə se ka ye banakətaa (walima fəcc) la. Kənənatumukunsaba ni kənənatumujinma bə se ka banajugu bila məgə la, ka sərçə u te ye banakətaa la.

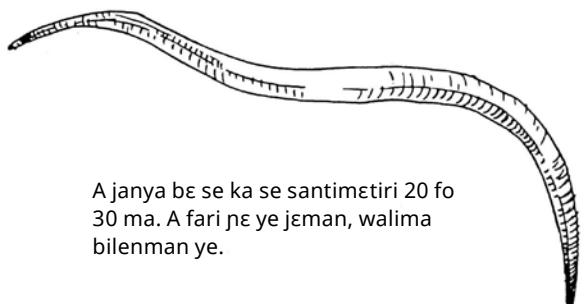
Ni aw ye a ye ko den də beka fasa, a te sən ka dumunike, a dusu bə jugun walima a bə fəccə, kənədimi bə a minə, a fari bə tən tən walima ka a əynejə, aw bə a bila aw hakili la ko tumu bə se ka ye a kənə o la aw ka kan ka tumuni fura di a ma.

Aw ye aw janto: Piperazini (*pipérazine*) be tumufagafura caman na. U bē se ka tumu suguya fila dōrōn de faga: kōnōnatumuniw ni kōnōnatumumisenniwiw ani u man kan ka di denw ni denmisēn fitiniw ma. Mebendazōli (*mébendazole, Vermox*) farati ka dōgōn, ani a be tumu suguya caman kele. Alibendazōli (*Albendazole*) ni piranteli (*pyrantel*) fana be tumuni suguya caman kele, nka u da ka gelen. Cabendazōli (*thiabendazole*) be tumu suguya caman kele, nka a kōlōlō ka bon ani a man kan ka ta ka caya. Aw ye sēben je 557 ka taa a bila a je 559 la laje walasa ka kunnafoniw sōrō nin fura ninnu bēe kan.

Kōnōnatumuni, *Ascaris* (tumu in ka jan ani a kōrilen don)

A sōrcōcogo:

A bē sōrō banakōtaa fe: Ni saniya ma matarafa, tumufan minnu bē kōnōnatumutōw banakōtaa la, olu bē se ka se mōgō wēre kōnō.

A janya bē se ka se santimetiri 20 fo 30 ma. A fari je ye jeman, walima bilenman ye.

Kōnōnatumuni bē bana minnu bila mōgō la:

Tumufan minnu sera mōgō kōnō, o fan ninnu bē ke tumuniw ye. U bē don joli la ka taa fo fogonfogon la, ka ḡejne ni sōgōsōgōjalan bila mōgō la. Tuma dōw la u bē se ka sinkōrōkeredimi bila mōgō la walima sōgōsōgō, kari jolima bē bō min na. Ni banabagato sōgōsōgōra, tumumisenniwiw bē jensen fijne fe ka se mōgō wēre ma, u bē taa nuguw la ka bonya.

Ni kōnōnatumuniw bē nugu la, u bē se ka kōnōdimi, fōnō, walima fanga dōgōya bila mōgō la. Tumuni caman bē denmisenni minnu kōnō, o denmisenniwiw kōnō be bonya. Kōnōnatumuniw man teli ka sisān bila mōgō la walima ka nugu geren (aw ye sēben je 152 laje). Ni farigan ye den mine, tumuniw bē bō a banakōtaa, a da, walima a nu fe tuma dōw la. Tuma kelen kelenw na, u bē taa fijebōdaw fe ka ninakili degun.

A kūnbēncogo:

Mōgōw ka kan ka ḡegenw matarafa, ka u tegew ko safine na sani u ka dumunike, ani ka dumuniw tanga dimōgōw ma.

A furakēcogo:

Mebendazōli (*mébendazole*) ka teli ka kōnōnatumuū faga. Aw ye a tacogo laje sēben je 557 la. Piperazini (*Pipérazine*) fana ka ji (aw ye sēben je 558 laje). Farafinfura dōw fana ka fisā. Ni aw bē a furakē ni manje ye, aw ye sēben je 51 laje.

Aw ye aw janto: Aw kana cabendazoli (*thiabendazole*) ke ka kənənatumuni (*Ascaris*) furake. A fura in be tumuw bila ka yelen ka taa nu walima da kənə ka ninakilidegun bila məgə la.

Kənənatumumisenni, *Oxyure* (nin tumu ka dəgən)

A sərcəcogo:

A tumu kelen o kelen be fan caman da məgə banakətaayɔrɔ la. U be əjəne bila o yɔrɔ la, kerənkerənnenyə la sufə. Ni den ye a yere siyen, tumufanw be don a səniw kɔrɔ. U be se a kənə o cogo de la, ani ka yelema məgə

Kənənatumumisenni farati man bon kosebə. A əjəne be denmisənw bali ka sunəgə.

A janya ye santimetiri
1 ye. A əjəne jeman don.
A ka misen i n'a fə
gaari.

A furakəcogo ni a kunbəncogo:

Saniya matarafali nafa ka bon kosebə. Hali ni aw ye den kənənatumuw faga, ni saniya ma matarafa, tumu ninnu be tila ka segin. **Ni saniya matarafara ka əjə, tumuw be tunu u yere ma dəgəkun wəɔrɔ kənə hali ni fura ma ta.**

- Aw be kulusi fitini də don den na, walasa a kana se ka a bobara siyen.
- Ni den wulila ka bɔ sunəgə la, aw be a bobara ni a tegew ko. Aw be a tegew ko safine na waati bəe ni a bɔra əjəgen na ani sani a ka dumunike.
- Aw be denmisənni səniw tige ka u surunya.
- Aw be to ka den ko ka a ka finiw falen. Aw be a bobara ko ka əjə ani ka a səniw tige. Walasa ka də bɔ a əjəne na, aw be wazelini (*Vaseline*) də mu a banakətaayɔrɔ la a da tuma.
- Aw be mebəndazoli (*mébendazole*) di a tigi ma. Ni aw b'a fe ka a tacogo don, aw ye səben əjə 557 lajə. Piperazini (*pipérazine*) fana ka ji, nka a man kan ka di denw ma (aw ye səben əjə 558 lajə). Ni kənənatumuni be den kelen na du kənə, a ka fisə ka duden bəe furake əjəgən fe. Ni aw b'a fe ka a furake ni layi ye, aw ye səben əjə 55 lajə.
- Saniya əjəgən feere juman tə yen walasa ka i yere tanga kənənatumuw ma. Hali ni a sərɔ fura be tumu ninnu ban pewu, məgə min ma yeresaniya matarafa, tumuw be se ka na o tigi la kura ye. Kənənuguntumuw be se ka kalo 6 əjəgən ke ka sərɔ u ma sa. Ni an ye saniya bato a əjə ma, tumuw be tunu pewu pewu dəgəkun dama dama kənə, hali ni u ma fura ke.

Kōnōnatumukunsaba, *Tricocéphale*

Nin tumu fana ni dō in sōrō sababu ye saniya matarafabaliya de ye. A ka ca a la a te bana bila mōgō la. Ni a bugunna, a bē kōnōboli bila mōgō la. Ni a bē denmisenni na, a bē se ka kōbō bila a la.

A janya be taa
santimetiri 3 fo
santimetiri 5 la. A fari
ŋe ye bilenman walima
bugunma ye.

A kūnbēncogo:

A kūnbēncogo ni kōnōnatumumisenni kūnbēncogo bēe ye kelen ye.

A furakēcogo:

Ni tumuni ye geleya lase aw ma, aw bē mebendazōli (*mēbendazole*) ta (aw ye sēben ŋe 557 lajē). Ni kōbō ye den mine, aw bē jisuma suuru a banakōtaayōrō la. O bē nugu ladon.

Kōnōnatumujinma, *Ankylostome*

Nin tumuni ninnu bē bana min bila mōgō la, o bē jate denmisenniw ka banajuguw fe, ka da a kan u bē den joli min ka jolidēse bila a la. Ni aw ye denmisēn dō ye min fari ŋe jelen don a kan, walima a bē bōgō dun, ni aw ye a sēgesēge, aw bēna a sōrō ko tumuni bē a kōnō. Ni aw bē se, aw bē taa a banakōtaa sēgesēge. (a ye man di ni mikōrōsikōpu (*microscope*) te).

A janya ye
santimetiri 1
ye. A fari ŋe ye
bileman ye.

A sōrcogo ni a bē bana minnu bila mōgō la:

-
3. Ni den sōcsōcōgra, tumuniw bē na a ḥōnō na, a bē tila ka u kunu.
 2. Tile dama dama u donnēn kō den fari la, u bē taa fogonfogon la joli fe. O waati la, sōgsōgōjalan bē den mine walima a bē sōcsōcōs ka joli bō.
 1. Tumuniw bē se ka don den sentēge fe ni a sen lankolon bē taama. U dontō bē ḥēnē bila a la.
 4. Tile dama kōfe, kōnōdimi ni kōnōboli bē den mine. Ni u sera nugu la, u bē balo a joli la ka jolidēse jugumanba bila a la.
 5. Ni tumuw donna nugu la, u bē balo den joli la ka jolidēsēbana jugumanba bila a la.
 6. Tumu bē denmisenni min kōnō, ni o ye banakōtaa kē ni denmisenni wēre sennankolon taamana o banakōtaa la, a bē yēlema o fe.

A furakεcogo:

Aw bε a furakε ni mebendazoli (*mébendazole*) ye. Aw ye sεben jε 557 laje.

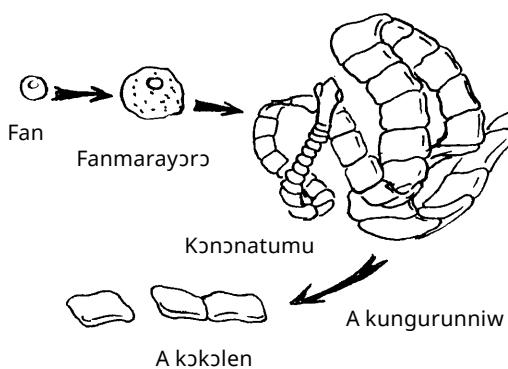
Aw bε dumuniw dun joliseginfura bε dumuni minnu na walasa ka jolidese furakε, ani ka joliseginfurakisew ta. Aw ye sεben jε 209 laje.

Aw bε denmisenni wanga kɔnɔnatumuw ma:
Aw bε negeñw jɔ ka u matarafa. Aw bε samara don.

Kelennatumuni wa tɔnɔgo, Ténia

Nin tumuni janya bε se ka metiri 2 sɔrɔ ni a bε nugu la; nka a kungurunniw de bε ye banakɔtaa la. Olu janya bε santimetiri kelen bɔ. U jε jeman don. Tuma dɔw la a kungurunniw be bɔ u yere ma ka don finijukɔrɔfini na.

Mɔgɔ bε tɔnɔgo sɔrɔ lesogo, misisogo, sogo werew walima jege mɔbali dunned fe.

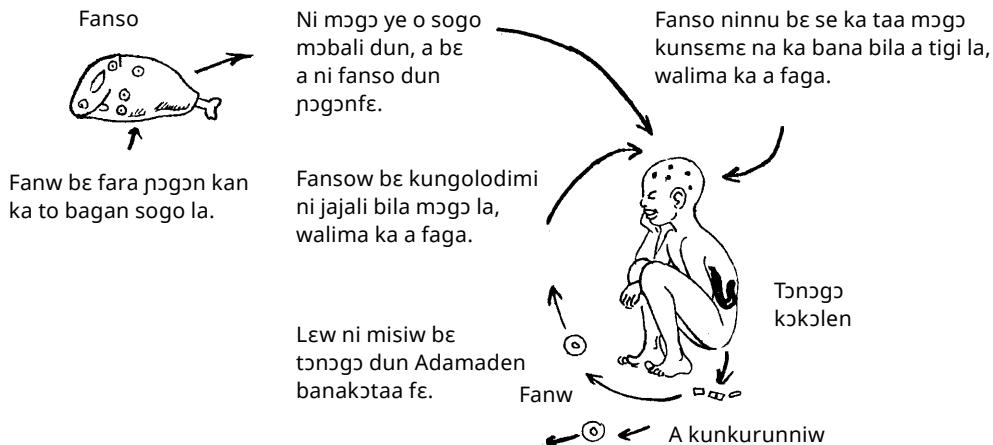
A kūnbēncogo:

Aw ka kan ka sogo bēe tobi ka mō sani aw ka u dun, kerenkerennenya la lesogo. Sani aw ka sogo, walima jege dun, aw ye a laje ka je ni a kōnōna mōnen don.

A bē kēlēcō min lase mōgō ka kēnēya ma:

Ni tōnōgo bē nugū la, a bē kōnōdimimisenniw bila mōgō la, ani ka geleya werew lase i ma.

A faratibamayōrō ye ni tōnōgo donna kunsemē na a bē kungolodimi ni kirinni bila mōgō la, walima ka i faga. O be ke ni tumufanw sera mōgō kōnō. O de la, aw ka kan ka aw tegew ko ni aw ye banakōtaa ke. Ni tōnōgo bē mōgō min kōnō, o tigi ka kan ka a janto saniya matarafali la.

A furakēcogo:

Aw bē nikulosamidi (*niclosamide*; izinitigi ka tōgō dalen *Trédémine, Yomesan*) walima parazikanteli (*praziquantel*) ta (aw ye seben je 560 laje). Aw bē a tacogo kofōlenw bato ka je.

Bagansogolatumuni:

Nin tumuni ninnu te se ka ye banakōtaa la, u bē bō nugū la ka taa fasaw la.

A sōrcōcogo:

A bē sōrcō lesogo mōbali dunned fe ni fanso bē a la.

Bana taamasijew:

A be bɔ sogo tumuma hake dunni de la. Tuma dɔw la, a te dɔn, nka a be se ka banajugu bila mɔgɔ la, walima ka a faga yere. Leri dama dama walima tile 5 sogo tumuma dunnen kɔfɛ, kɔnɔdimi be se ka mɔgɔ mine ka kɔnɔboli ke a senkɔrɔ. Tile dama dama o kɔ, ni a juguyara kojugu, nin lahalaya ninnu be ke mɔgɔ la:

- farigan ni nene;
- fasadimi;
- jɛda funu (tuma dɔw sen fana);
- jolisu wolo kɔrɔ;
- joli be ci ne jeman yɔrɔw kan

A bana juguya be men senna dɔgɔkun 3 fo dɔgɔkun 4.

A furakɛcogo:

Aw be dɔgɔtɔrɔ dɔ ka dɛmɛ jini joona. Alibendazɔli (*albendazole*), walima mebendazɔli (*mébendazole*), olu ka ji.

Walasa ka u tacogo dɔn, aw ye seben ne 557 ni 558 laje. Kɔrɔtikɔ-siteroyidi (*les corticostéroïdes*) fana ka ji, nka dɔgɔtɔrɔ, walima kene yabaarakela dɔ de ka kan ka ale di).

Aw ye aw janto: Ni mɔgɔ caman ye sogo kelen dun, ni u bee banana, o be se ka a jira ko sogo mɔbali dunni de ye bana bila u la. A be se ka ke bana jugu ye. Aw be dɔgɔtɔrɔ dɔ ka dɛmɛ jini.

Bagansogo mɔbali dunni bana kunbɛncogo:

- Aw be lesogo ni sogo werew tobi ka mɔ sani aw ka u dun.
- Aw kana sogokolow walima sogotobibali foyi di lew ma.

Tɔgɔtɔgɔninbanakise (Les Amibes)

Ale te tumu ye, fenjenamani fitini don min te se ka ye ni mikɔrɔsikɔpu te (mansini min be ja labonya).

A sɔrɔcogo:

Banakise in be mɔgɔ minnu na a be sɔrɔ olu banakɔtaa fe; saniya matarafabaliya be a to banakise in be don ji minta la, walima dumuniw, o la mɔgɔ minnu be o dumuniw dun, bana in be se ka olu fana mine.

Bana taamasijew:

Bana in taamasijε te ye mɔgɔ ye neña na. O de la a banakise be se ka kɔnɔboli juguman walima tɔgɔtɔgɔnin (banakɔtaa ni joli) bila mɔgɔ la, kerenkerennenya la, bana were be mɔgɔ minnu na walima balodese.

Banakise min yera mikɔrɔsikɔpu fe

Tōgōtōgōnin taamasijē ye:

- Kōnōboli bē taa ka segin, tumadō la kōnō bē ja.
- Kōnōnugutige bē ke a la, nēgennataa nege bē a tigi mine tuma bēe, nka ni a taara, a tē banakōtaa fosi sōrō, a dōw la yiriyiri dōrōn de bē bō.
- Nōgō ni yiriyiri caman bē bō (a ka ca a la a jilama tē), tuma dōw la ani joli bē bō.
- Ni bana ka jugu kosebē, ni basi caman bē bō, olu bē mōgō fanga dōgōya ka u bana
- Ni farigan bē a senkōrō o bē se ka a jira ko banakise fana sen bē a la.

Basi bō bē kōnōboli min sen kōrō, o sababu bē se ka ke tōgōtōgōnin banakise ye walima banakise were, o la farigan bē to sen na waati bēe. O de la tōgōtōtoni banakise in (*Shigellose*) bē cun mōgō kan, banakōtaa bē magaya (a bē ke jilama ye), o bēe la farigan bē to sen na (aw bē gafe jē 260 lajē) i n'a fō a kecogo kōrō:

Mikrosikōpu

Kōnōboli+basi+farigan = bana min sababu ye banakise ye
(tōgōtōgōnin banakise suguya were, *Shigellose*)

Kōnōboli + basi + farigan tē = tōgōtōgōnin (*dysenterie amibienne*)

Tuma dōw la, sababuw werew bē tōgōtōgōnin na. Walasa aw ka da a la ko tōgōtōgōnin don fo ni banakōtaa segesegera.

Tuma dōw la banakise in bē don mōgō bijē na ka nē sigi a la. O bē dimi ke kōnōbara kiniboloyanfan sanfela la, a bē yelen disi la, wa dimi bē juguya ni a tigi bē taama. (A ni kunankunandimi bēe ye suguya kelen ye, aw ye seben jē 495 lajē; sayi, aw ye seben jē 279 lajē; ani bijēdimi la, aw ye seben jē 494 lajē). Ni nin taamasijē ninnu bē mōgō min na ni o tora ka sōgōssōgō ka ji jēlafinman dō bō, o bē a jira ko bana in bē a fogonfogon la.

A furakēcogo:

- Ni aw bē se aw ye dōgōtōrō dō ka demē jini ani ka banakōtaa segesegē.
- Tōgōtōgōnin juguman bē se ka furakē ni metoroniidazōli (*métronidazole*) ye, ni aw bē se, aw bē furowati dilokisanidi (*furoate de diloxanide*) fara a kan. Walasa ka fura tata hake ni furakeli kuntaala ani yetangacogo dōn; aw ye seben jē 548 lajē.
- Tōgōtōgōnin juguman bē se ka furakē i n'a fō a damine waati bē furakē cogomin. Aw ka kan ka metoroniidazōli ni furowati dilokisanidi fila bē ta (seben jē 548).

A kūnbēncogo:

Aw bē jēgenw dilan ani ka u matarafa, aw bē jimintaw bōyōrō lakana. Aw bē saniya walew matarafa.

Nugulabanakise

Nugulabanakise ye banakise fitini ye, min be balo mogo nugu la wa ale de ye kɔnɔboli caman sababu ye, kerenerennya la denmisentia. Kɔnɔboli in be se ka men sen na (walima min be taa ka segin).

Ni mogo min banaketaa je nerema don, ni a kasa ka go ka a kanga, nka ni joli walima yiriyiri te a la, a ka ca a la nugulabanakise be se ka ke o tigi kɔnɔ. A tigi kɔnɔ be tɔn, ka a ni degun, wa a tigi be to ka fijε bila kosebe, ani ka girinti. Girinti kasa ka go i n'a fɔ kiribi. A ka ca a la, a tigi fari te kalaya.

A kɔnɔboli be se ka ban a yerema waati dɔw la. O la dumuni dafalen dunni be mogo deme.

A jugumanba furakεcogo juman be ke ni metoronidazoli ye (*métronidazole*, aw ye seben je 548 laje). Kinakirini (*quinacrine*, je 550) da ka nɔgon, wa a ka ca a la a ka ni kosebe, nka kɔlɔlɔ jugumanbaw be a la.

Sugunεbilenni

Sugunεbilenni sababu ye tumu dɔ ye min be don joli la. Tumu suguya ka ca duniya kɔnɔ. Yɔrɔ bee ni a ta cogoya don. Suguya kelen be yen, min ka ca farafinna, arabu jamana, ani ameriki worodugu yanfan dɔw fe. Sugunεbilennike be yɔrɔ minnu na, ni joli yera aw sugune la o yɔrɔ la, **aw ka kan ka taa aw sugune segesegε mikɔrɔsikɔpu la ni banakise in te a la.**

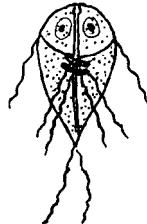
Sigida dɔw la, nin bana kofolen in ka ca kosebe fo ka a ke mɔgɔw hakili la ko cemisenniw ka sugunεbilennike ye musomaniw ka kalolabɔ nɔnabila ye.

Bana taamasijew

- A taamasijε min ka ca kosebe o de ye joli bɔli ye sugune na, kerenerennya la sugune tɔni labanw na. Tumu suguya werew be kɔnɔbolibasima bila mogo la.
- A be barakɔrɔdimi ni worofurance dimi bila mogo la; a ka ca a la o dimi in be juguya sugune kelen kɔfe. Farikalaya ni farijεne be se ka ke a sen kɔrɔ.
- A be joli bila musow la, i n'a fɔ dilannabana.
- Kalo walima san dama dama kɔfe, dimi be se ka a tigi mine min be ke sababu ye ka a kɔmɔkili, a bijε, a samanene funu fo ka se saya ma.
- Tuma dɔ la, a taamasijε te bɔ joona. Kɔnɔnatumunw ka ca sidida min na, ni taamasijε damadɔ be mogo minnu na, olu walima kɔnɔdimitɔw ka kan ka taa segesegε.

A furakεcogo:

Aw ye taa kene ya baarakela dɔ fe yen. Parazikanteli (*praziquantel*) be jolilatumu suguya bee furake. ɔkizamunikini (*oxamniquine*) be jolilatumu suguya dɔw furake. Walasa ka fura tata hake dɔn, aw ye seben je 561 laje.

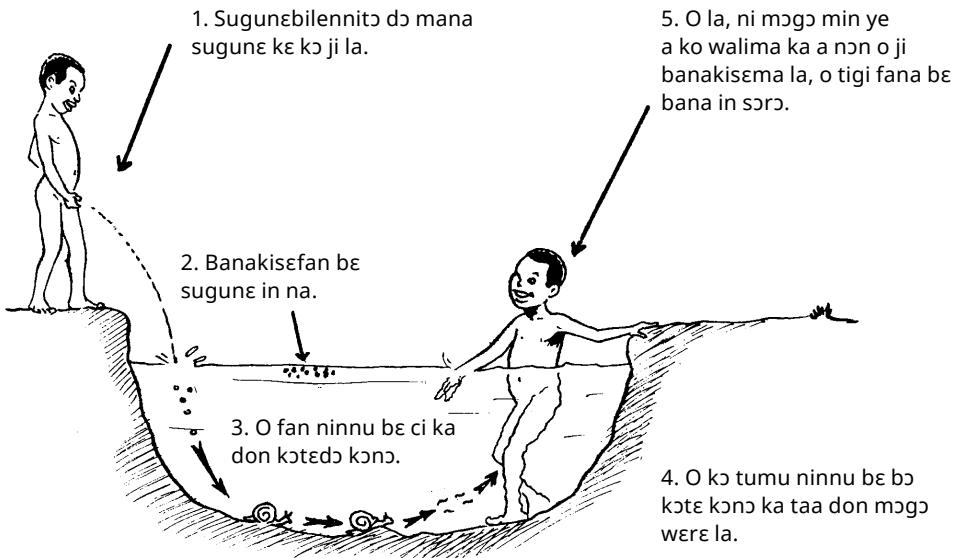
Nugulabanakise
yeelen
mikɔrɔsikɔpu la

Kɔtε kunbabɑ

A kūnbēncogo:

Sugunēbilenni yelema man teli. A ka ca a la, a banakise bē balo jilakōtē fitini dōw de kōnō. Sugunēbilenni sōrcogo file:

Walasa ka aw yere tanga sugunēbilenni ma, aw ye a kēlebagaw dēme ka kōtē ninnu silatunu ani ka banabagatō furake. Nka, min nafa ka bon ni a bēe ye, o de ye: **Mōgō bēe ka to ka sugunēkē negeñ kōnō, nka aw kana a kē ji da la walima ji la abada.**

Nugulasugunēbilenni

Nin bana in suguya ka ca, min juguyali bē bō a banakise suguya la (o fana bē bō sigida kē cogo la).

Bana in suguya minnu ka jugu:

- A damine, farigan ni ḥejne bē se ka ε a sen kōrō;
- O kōfē, kōnōboli joli bōn be min sen kōrō. Taalen ḥefē, a tigi kōnō be funu (ka da a kan a bije ni a samanene be bonya o la ji bē yelen falaka kan min be nugu datugu) o bē se ka laban saya la min sababu bōra joli jiginni na a tigi kōnō. Banakōtaa ka kan ka segesegē walasa ka a dōn ni bana in don.

A furakēcogo:

Aw bē se ka nitiridazōli ta, nka a man ji waati bēe, o ni a taa bēe, aw ye taa aw yere laje dōgotōrōso la barisa fura fen fen bē nin bana in furake, olu bēe farati ka bon.

A kūnbēncogo:

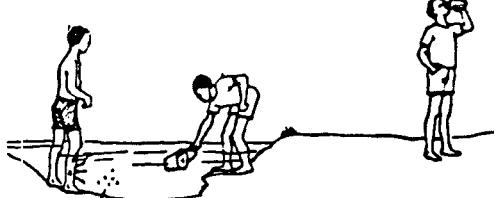
Ale banakise bē kōrbaya i n'a fō sugunēbilenni ta, nka ale bē sōrō banakōtaa de fe. U kūnbēncogo bēe ye kelen ye. Aw ye negeñw matarafa waati bēe.

Segelen

Segelenbanakise ye tumu jamajan misenmani ye min be don mogow wolo kɔrɔ ka joli jugumanba dɔ bɔ a tigi senkuru, a genenkala, walima a fari fanwere la. Tumu in be i n'a fɔ gaari, wa a janya be se ka teme metiri kelen kan. Segelen be sɔrɔ farafinna fan dɔw la.

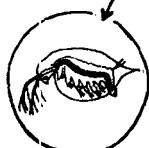
Segelen yelema cogo file:

1. Fan ninnu dɔw be ci ka ke tumu ye fari sogo la, nka a damine na, a tigi te a dɔn. San kelen nɔgɔn kɔfɛ, tumu kunbabaa dɔ be a kun bɔ a tigi farisogo la ka a fanw da.

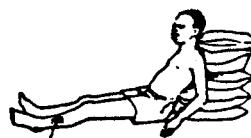

3. Mogɔ were mana o ji min, o tigi be jilafenjenemaniw ninnu kunuji fe.

4. Segelenbanakise be mogɔ min na, ni joli be o tigi la, ni a donna ji la, tumu be a kunkolo bɔ joli fe ka fan caman da.

2. Jilafenjenemaniw be o tumufanw dun.

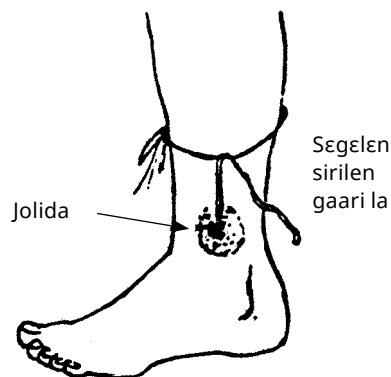

A taamasijew:

- A tigi senkuru, a genenkala, a kɔkili walima a fari fan were be funu ka a dimi.
- Dɔgɔkun kelen kɔfɛ kuru be falen, ka tila ka ci ka ke joli ye. A ka ca a la o be ke ni a tigi donna ji la walima ni a be a ko. O kɔ tumu jeman be a kun bɔ jolida fe.
- Ni jolida nɔgɔra, dimi ni funu be bonya fo a tigi be dese ka taama. Tuma dɔw la a be laban negetigebana na (aw ye 144 laje).

A furakεcogo:

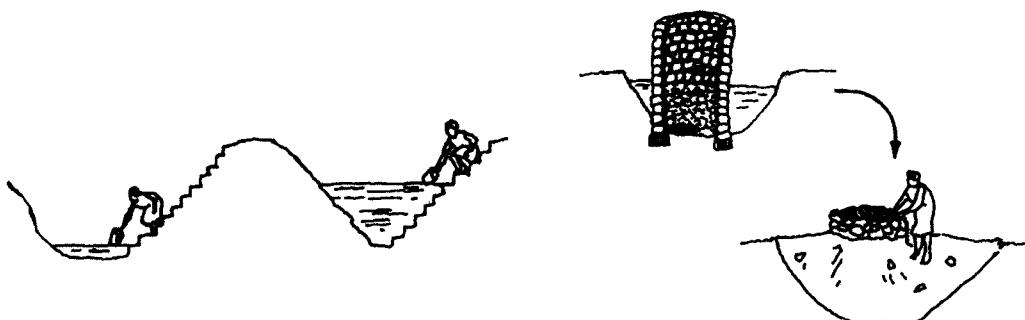
- Aw ye jolida saniyalen to. Aw be fari jolimayɔrɔ don ji suma na fo tumu in ka a kun bɔ.
- Aw be gaari dɔ siri tumu in na, walima ka a meleke kalamani dɔ la, ka sɔrɔ ka a sama dɔɔni dɔɔni don o don. O be se ka to sen na fo dɔgɔkun kelen walima ka teme o kan. Tumu in janya be se ka teme metiri kelen kan. Aw kana a tige barisa o be se ka a juguya kosebe.

- Aw bñ metoronidazoli (*métronidazole*) walima cabendazoli (*thiabendazole*) di a tigi ma walasa ka dñ bñ a dimi na ani ka a samani nñgoya. (Fura in te tumu ninnu faga. Walasa ka a tacogow dñ, aw ye 548 ni a 559 laje).
- Aw ye negetigebana pikiri ke a tigi la (582).
- Ni joli juguyara (dimi, bilenya, funu, ani farigan), aw bñ penisilini (*pénicilline*), walima dikulökisisilini (*dicloxacilline*), walima o ni a jñgnawta (522 laje).

A kunbencogo:

- Aw ye worobineji ke aw minni ji ye ni aw bñ o sñr. Ni kñlonji dñrñ de be aw bolo aw kana sin ka a min ten. Aw bñ ji sensen ka a ke minnifijen kññ. Sesenni be ji banakise bññ bñ a la.
- Ni sigida mñgoñ be se ka sendayorñ dilan jitayorñ da la, mñgoñ be se ka ji ta o la ka a sñr u ma jñgin.
- Walima aw bñ aw ka jisigiyorñ yelema ka u ke kñlon ye walasa mñgoñ ka ji bñ ni jurufilen ye.

Ni mñgo ma don jiminta la, walima ka u ko la, banakise te a lasor, wa banakise se ka silatunu pewu ka bñ an ka sigidaw la.

Wololabanaw

Nin bana in be sñr Farafinna saheli jamanaw de la. Banakise be sñr cencen na dimñgo dñw de fe. A be ke kuru gelen bileman ye mñgo sogó kñr. Ni dimñgo in ye mñgo min kin, a be bana bila o tigi la.

Bana in suguya dñ be yen o be fñre bila mñgo farisogo kñr. Ale dñnni ka gelen, a furake man di wa a da ka gelen. Ni aw be se, aw ye dñgotorñ dñ ka deme jini.

A suguya were be yen, o ka jugu keréñkeréñnenya la mñgo wolo de ma (wololabana, a be joli bila mñgo la). Ale furake ka di.

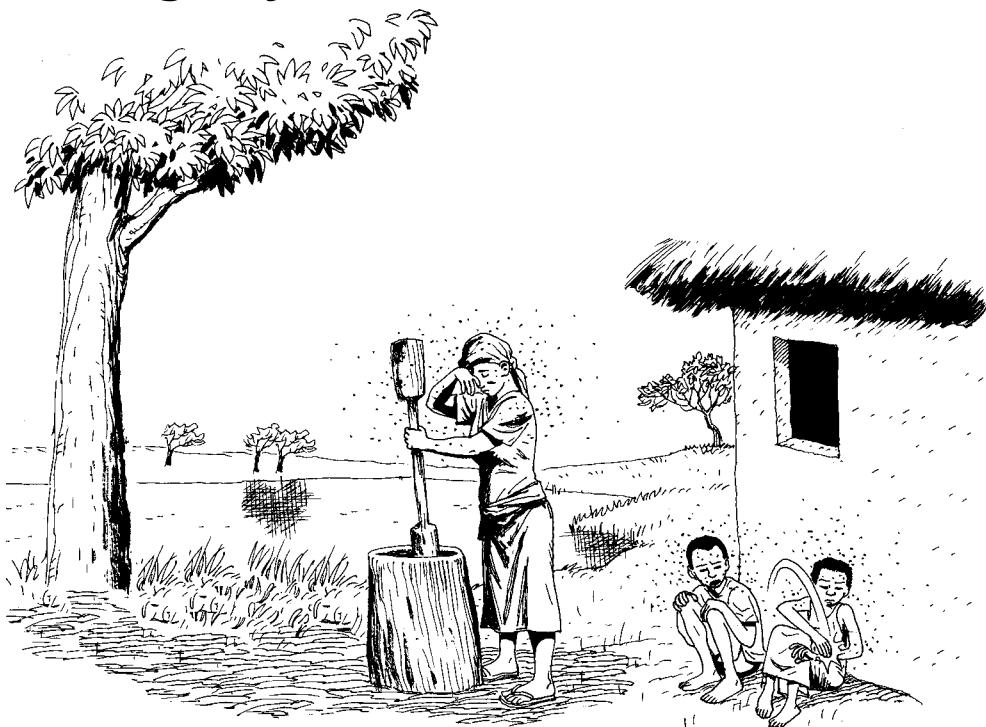
A bε taamasijε minnu bε yemcogo wolo la:

- Dögokun 2 fo 8 dimcogo ka kinni kɔfe, kinnida in bε funu.
- O funu bε ke joli ye, wa a ka ca a la nε bε ke a la.
- Joli ninnu bε kεnεya u yere ma, nka u bε se ka dögokun caman ke fo ka se san 2 ma.
- Joli ninnu juguya ka di kosebε (banakise fe)

A furakεcogo:

- Aw bε joliw saniya ni ji wulilen min sumalen don.
- Aw bε finimugu dɔ su jikalan na ka o da joli la miniti 10 fo ka se miniti 15 ma. (aw kana a kalaya fo a ka aw wolo jeni).
- Aw ye o ke sijε 2 tile kɔno, fo ka se tile 10 ma. Tuma dɔw la nin furakeli cogoya in bε se ka a kεnεya fo ka a ban. A nɔ dɔ bε to.

Kεnεyako gεleyaw minnu sababu ye sosow ni dimցցw ye

Sosow bε na ni bana caman ye i n'a fɔ sumaya, hakiliwulibana ani sayi nεremuguma. Bana ninnu yelema ka di. Sosow bε u fan da ji lasiglenw de la.

Walasa ka sosowbali ka bana bila mօցօw la:

- **Aw kana a to soso ka aw kin.** Aw ye temekon don aw ka sodaw ni finetiriw la, ka sosofagal an mene, ka finiw don minnu bε aw fari fan bεe datugu, ani ka aw da sangesulenw kօրօ.
- **Aw ye bana in furake ka a jensenni bali.** Aw ye aw jija mօցօw ka furakeli numan dafalen sօրօ hali ni a se te u ye.
- **Aw kana a to sosow ka basigi aw da la.** Aw ye aw ka jimarayօրօw lakana i n'a fɔ barikon ni siteriniw. Aw bε jibolisira numanw dilan aw ka orobinew, kօլօnw, ani ji woyoyօրօ kerefe walasa ji kana lasigi.
- **Aw ye sosow bali ka basigi ni dugukolo ni ji labaaracogo numan ye.**

Dugukolo labaaracogo yelemani, i n'a fɔ jiritigeba, barazi jօ, jitemesira waajibi yelemani, kungobaw lankolonyali, olu bεe be a to sosow ka basigi.

Bana minnu sababu ye soso ye olu jensen ka di geleya waatiw la i n'a fɔ kele waatiw, ani mօցօw ka sigiyօրօ yelemaniw, jahadi kow, waati min a be mօցօw hakili la ko geleyaw te se ka kunben.

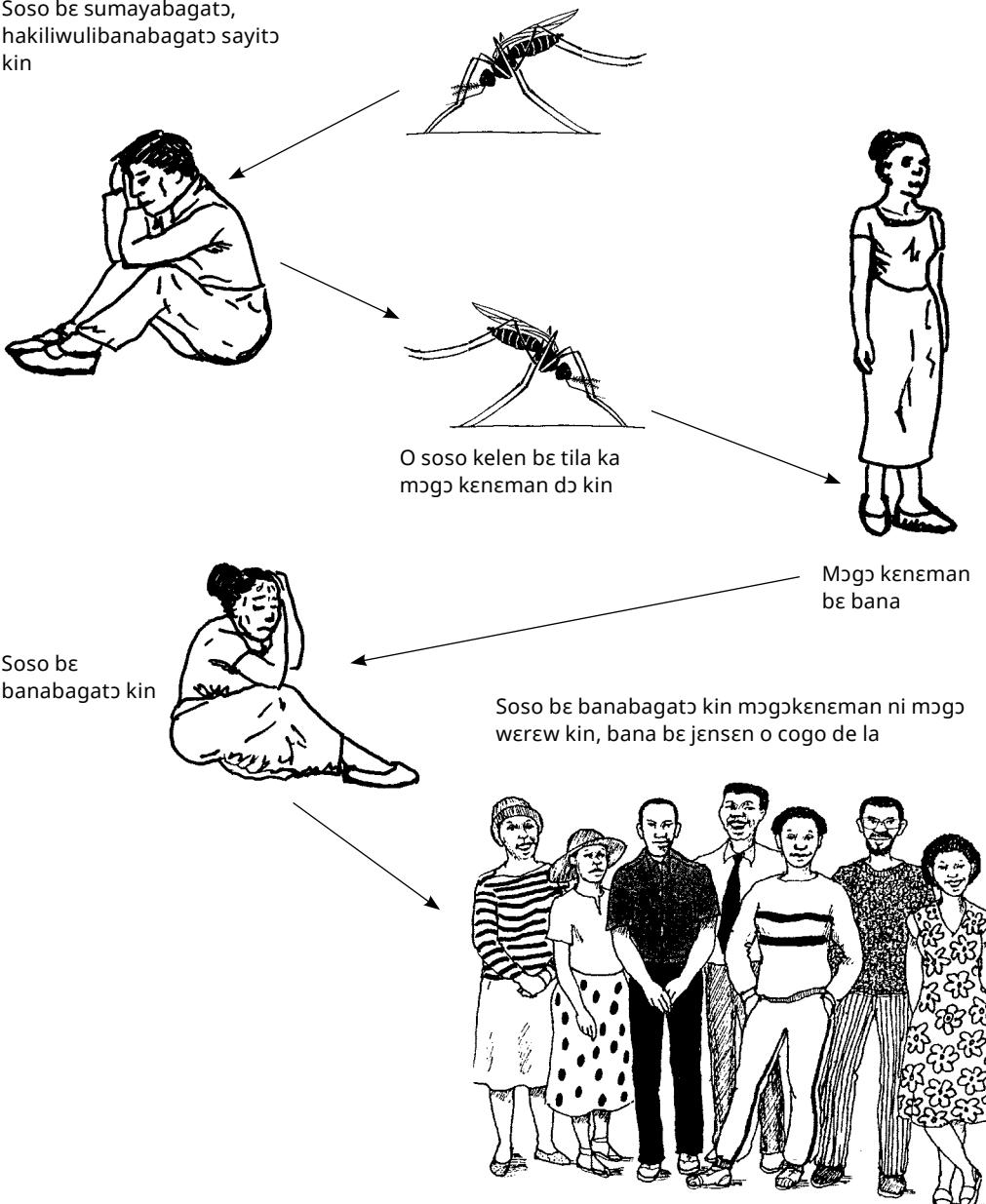
Sosow be bana bila mogow la cogomin

Bana saba minnu sababu ye sosow ye olu file: sumaya, hakiliwulibana, ani sayi neremuguma. Nin bana ninnu si ni si taamasijew te kelen ye, wa u si te soro soso suguya kelen fe wa fana u buguncogow te kelen ye. Nka nin bana ninnu kunben cogow bee ye kelen ye ka da a kan u bee be soro fen kelen de fe ni o ye soso ye.

Aw ye aw yere tanga sosow ka kinni ma

Sosow be banaw jenseen cogomin

Soso be sumayabagato,
hakiliwulibanabagato sayit
kin

Bana minnu sababu ye sosow ye, olu be se ka bali ni an ye an yere tanga soso ka kinni ma. Walasa ka **sosow kεlεcogo dɔn aw ka sigida la**, aw ye ladilikan ninnu kalan. Walasa ka dɔ bɔ sosow ka kinni na:

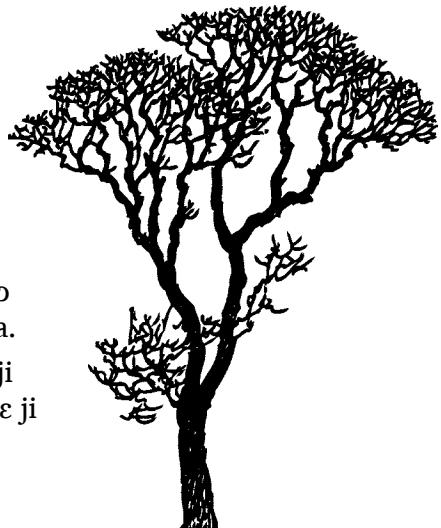
- Aw be finiw don minnu be aw bolow, aw senw, aw kunkolo, ani aw kanw datugu.
- Aw ye sosofagal tugu, ka soso gennanw i n'a fɔ sukolan, maliyirinitulu, walima bazilibulu matarafa. Soso gennanw nafa ka bon kosebe kerenkerennenya la denmisew ma barisa a be sosow ka kinni kunben hali ni soso kεlεli feere werew ma tige.
- Aw ye temekon ke daw ni finetiriw la.
- Aw ye sange ni birifini sulenw matarafa walasa ka aw ni aw denw kisi sosow ka kinni ma ka aw to sunɔgo la. Aw ye sange da sɔɔri dilan walima deben kɔrɔ ka jε walasa sosow kana donyɔrɔ sɔrɔ. Yɔrɔ caman na, feere dɔw tigelen don walasa muso kɔnɔmaw ni denmisew ka sange sɔrɔ sɔngɔ nɔgɔn na walima fu. Walasa sangew ka sosow kunben ka jε u ka kan ka su kalo 6 o kalo 6 fo ka se kalo 12 ma. Aw ye sange siri hali ni aw be aw da kenema.

Aw ye aw hakili to a la: sange jɔgɔn te sumaya kumbenni na (aw ye sεben jε 302 laje), nka a jɔda te hakiliwulibana ni sayi la kosebe.

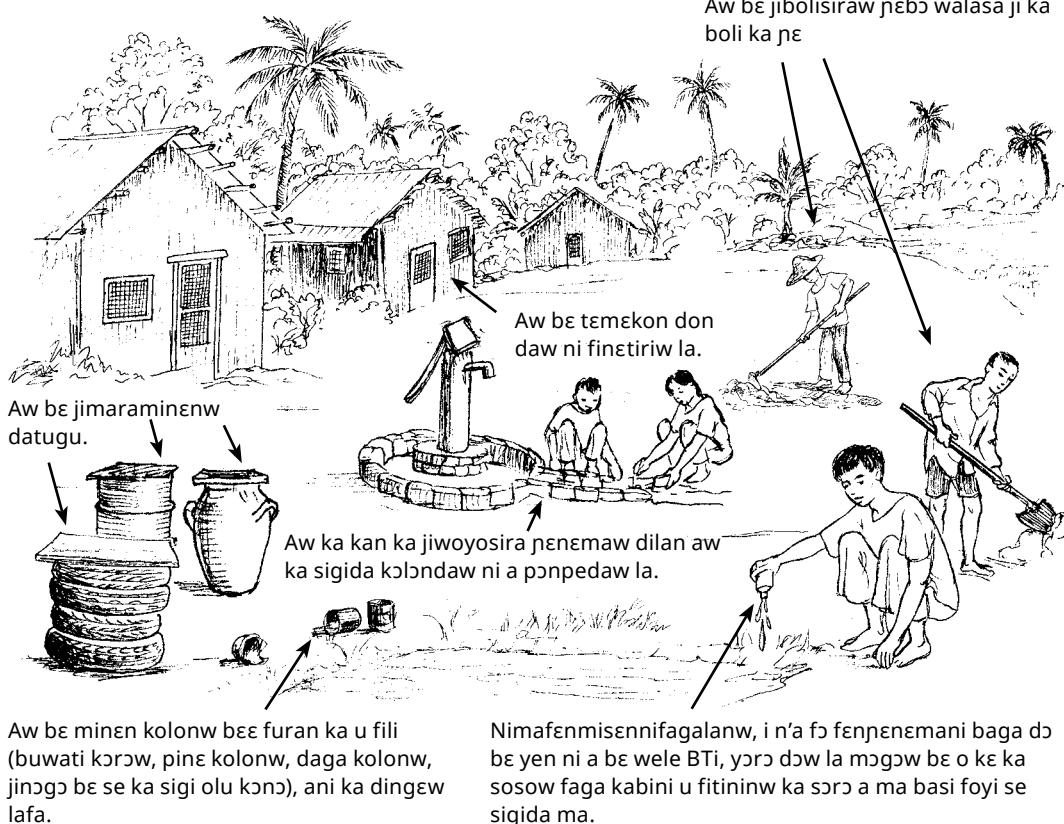
Sosow kumbencogo sigida la

Sosow be fan da jisigiyɔrɔw la. O fanw be tɔrɔ tile 7 kɔnɔ. Ni aw tora ka jisigiyɔrɔw saniya siŋe kelen dɔgɔkun kɔnɔ walima ka jiwoyosiraw dilan, sosow tena basigi sango ka bana jensen. Walasa ka sosow bali ka bugun:

- Aw be jinɔgɔsigiyɔrɔw saniya, i n'a fɔ: pine kolonw, nine kolonw, jimaralanw, namantonw, wuluwulujiw, ani ka fara jinɔgo sugu o sugu kan minnu be sigi sokɔnɔnaw la.
- Aw be aw ka dugukolow labaara walasa ka ji bali ka sigi yɔrɔ kelen ni o kera, dugukolo be ji min.

Aw ye sosow dagayɔrc mabɔ sow ni sigida la:

Feeε were minnu sigilen don sen kan ka sigida sosow kunben:

- **Aw be jegew mara, minnu be sosow dun.** Ameriki cemance la sosjegew, Farafinna baman, a tebenw olu ni jege werew be se ka sosow bali ka bugun. Yɔrw bee ni a jege tɔgo don nka u bee be wele ko “sosojege.”
- **Aw ka kan ka a to ji ka woyo, ka foro kɔnɔ jibolisiraw laben** ani ka jibolisira kɔrɔ nebo, jiwoyosira kɔrɔ minnu be yen ni olu te mako ne bilen, aw be olu datugu. Aw be ji bɔ malosunw kɔrɔ sijne kelen dɔgɔkunkɔnɔ tile 2 walima tile 3, o be sosodenw faga ka sɔrɔ a ma basi ke malosunw na.
- **Aw be jiriw turu,** kɔnɔw, tonsow ni danfen werew be sigi olu la, u be mɔgw deme ka sosow faga. Jirinikunamani min be Farafinna ni Endujamana na, o be sosow gen, wa a buluw be se ka ke fura fana ye.

Fenjenamanifagalān

Sosow bugun waati san kɔnɔ, u silatunu ka di o waati la ni fenjenamanifagalān ye. Fɔlɔ, mɔgɔw tun be fenjenamanifagalān dɔ ke ka sosow faga ka caya ni a be wele DDT, u tun be a fiye kεnεma sosow dagayɔrɔw la. Nka DDT ye baga ye min be tɔɔrɔ lase mɔgɔw ni bagaw ma, a be kanseribana bila mɔgɔ la ani ka fijε bila denyereniw na. Ni aw ye baga in fiye, fijε be se ka a lase yɔrɔ caman ani jiwlala, wa a be se ka to o yɔrɔw la ka san caman ke. Ni a mɛnna, a tijenninɔ be bonya ka taa a fe. O kama, jamana caman na, a jininnen don ka sosow faga ni fenjenamanifagalān ye minnu man farin.

Fenjenamanifagalān baga te waati jan ke ka sosow gen. Ni aw ma ne a labaarali kɔ, aw be aw yere tanga kosebe.

Piretirini (*les pyréthrines*) ye fenjenamanifagalān suguya dɔ ye, ale te tɔɔrɔ kuntaalajan lase mɔgɔw ni baganw, ani dugukolo ma. Piretirini nafa were ye, a ka fisa ni DDT walima malatɔn ye, olu fana be mako ne ka caya nka u tijenninɔ ka bon; o kama kun te a la ka u caman fiye yɔrɔw la.

Piretirini mana fiye, a baga te basigi yɔrɔw la. Nka aw kana a fiye mɔgɔw kerefe, o de la mɔgɔ ka kan ka u janto u yere a fiye waati. Piretirini be neje bila mɔgɔ fari ni a ne na, a be fari bilen bilen ka tila ka ninakili fereke. Aw kana a to fenjenamanifagalān in ka se aw fari ma, kεrenkεrennenya la denmisenniwi ni musokɔnɔmaw ani den be muso minnu sin na.

Piretirini mana se jitayɔrɔw la o farati kaka jugu. Aw kana piretirini ke jitemesiraw kerefe walima pɔnw kɔnɔ abada.

Bi DDT seginna kura ye, mɔgɔ be baara ke ni a ye cogoya werew la min ni a fɔlɔlama kecogo te kelen ye. Sisan a jininen don mɔgɔw fe, u ka a fiye sokɔnɔnaw dɔrɔn na, ani fana ka a fiye yɔrɔw dan dɔn. O kecogo in be wele angilekan na ko IRS ni o kɔrɔ: sokɔnɔ fenjuguw fiyeli. O ye ka DDT dɔɔni fiye sokɔnɔ kokow la walasa ka sosow faga. O kecogo in na, baga te caya wa a be ke yɔrɔ koronnenni dɔ dɔrɔn de la, min be a bali ka se jisɔrɔyɔrɔw la, o be ke sababu ye fana ka sosow bali ka basigi.

Baga be fenjenamanifagalān bee la. Ni aw bena DDT, piretirini walima fenjenamanifagalān were fiye:

- Aw be ladilikan bato, ani ka fenjenamanifagalān fiye ni hakilisigi ye
- Ni aw be u fiye, aw ka kan ka aw yere tanga tuma bεε ni gan ni duloki bolojanw ni pantalon ani samara ye, wa aw kana jnīne ka aw da fana meleke.
- Ni aw be se, aw ye bagamafen keta hake dōgoya kosebe. Aw be a fiye sosow donda la so kōnō, ani u basigiyōrōw la.
- Aw kana a fiye denmisenniw ni musokōnōmaw ani denbatigw kerefe abada.
- Sange minnu sulen don fenjenamanifagalān la, aw be denmisenniw kōlōsi, u kana maga o sangew la hali dōoni, kuma te ka u jimi walima ka u sōson.
- Ni aw be sange sulen ko, aw be a ko minen belebeleba dō kōnō ka tila ka o ji ke wuluwulu dingē kōnō. O be an ka minijiw ni an makojεjiw bεε tanga a baga ma.

Fenjenamanifagalān fen o fen mana fiye sosow la ka a danmatemē, o te mako ne u ye tuguni.

Fenjenamanifagalān fiyeli ye sosow genni feere teliman ye. Nka fenjenamanifagalān be soso kinda banaw dōgoya ni o ye a sōrō sigidamōgō bεε be o feerew sigi sen kan walasa ka sosow bali ka basigi.

Boloci: yεrεtanga fεεre bεε la nōgōman ani a bεε la juman

Boloci be mōgō tanga bana jugu caman ma. Jamana bee ni a ka boloci baara kecogo don wa a ka ca a la a be ke fu la. Bolocila minnu be na aw ka sigidaw la, aw be olu deme u ka baara la. Ni bolocilaw yere ma na, aw be taa ni denmisenniw ye aw kerefe kεnεyasow la walasa u bolo ka ci.

Aw ka kan ka denmisenniw boloci u keneman o ka fisa u banabagatō bolocili ye.

Banakunbenfura minnu nafa ka bon denmisenniw ma, olu de file:

1. **D.T. COQ** boloci be ke ka kannabagani, negetigebana ani keteketeni kunben. Nin boloci ninnu ka kan ka ke den na a kalo 2, 1 be ke a kalo 4, 1 a kalo 6, 1 were a kalo 18. Tuma dōw la boloci kelen be fara a kan san 4 ni san 6 ce.
2. **Senfagabana boloci.** Ale toniko kelen be ke den da kōnō kalo o kalo, kalo saba kōnō. A ka ca a la a be damine den kalo saba. A jininen don aw fe aw kana sin di den ma leri fila sani fura ka toni den da ani leri fila fura toninen kōfe den da. Sidabana tigilamōgō be du minnu kōnō, olu ta ka ke pikiri ye o ka fisa ni furaji ye.

Senfagabana boloci ni D T COQ pikiri be se ka ke jōgōn fe.

3. **B C G ye sōgōsōgōninje kunben boloci ye.** Ale be ke sijē kelen. A pikiri be ke numanbolo la wolo kōrō. Denw bolo be se ka ci u woloyōrō la walima o kōfe. Ni sōgōsōgōninje be duden dō la, a ka fisa ka o dudenwbolo ci u

bangeni dəgəkun fələ kənə walima a kalo kelen kəfə. Bolocida bə ke joli ye, o nə bə tila ka ke jolifən ye.

4. **Jəni** (a dənnen don fana ni **kulezon** ye) Ale pikiri bə ke den na a kalo 9, a tə ke ka kən o jəe. Tuma dəw la, filanan bə ke den kalo 15 walima o kəfə. Jamana dəw la boloci 3 bə fara jəgən kan ka ke 1 ye ni a bə wele ko “PRO” o bə ke ka jəni ni kenkekəkçyəkunben. A pikiri kelen bə ke den kalo 12 ni a kalo 15 cə, filanan bə ke san 4 ni san 6 cə. Sidabana bə den min na, aw kana jənin pikiri ke o den na.
5. Bijnedimi boloci pikiri ye kəko sigiyərəma saba ye, ale ni kannabagani, negetigebana ani keteketeni pikiri bə ke jəgən fe. Jamana dəw la bijnedimi boloci fələ bə ke kabini den bange yərə, filanan bə ke a kalo 2, sabanan a kalo 6. Dəgəkun 4 ka kan ka don boloci fələ ni filanan cə, dəgəkun 8 bə don filanan ni sabanan cə.
6. **Hib** (*Haemophilus influenzae de type b*) banakise min ye denmisenni ka kanjabana ni u ka sinkərəkerədimi sababu ye. A boloci pikiri ye sigiyərəma 3 ye, a ni “D.T.COQ” pikiri 3 fələ bə ke waati kelen na.
7. **Negetigebana (tétanos)** boloci min be ke məgəkərəba la ani denmisenni minnu si temena san 12 kan. Duniya fan bəe la, negetigebana boloci lajinnen don san 10 o san 10. Jamana damadə kənə, negetigebana boloci bə ke denmisenni na u san 9 ni san 11 cə. (san 5 D T COQ fələ kelen kəfə), o kəfə, san 10 o san 10 a bə ke fana. Musokənəma fana ka kan ka negetigebana boloci ke walasa ka a den kisi (Aw ye gafe jəe 144 ni 387 lajə).
8. **Kənəbolikunbenfura** (*Rotavirus*): A bə di den ma a kalo 2 ka se kalo 4 ma sijə 2 ka se sijə 3 ma. Ni a neci bə yen, a bə di den kalo 6 fana. Nin fura in bə kənəboli bali, ale min ye denmisenni caman ka saya sababu ye.

Jəni fana boloci tun bə ke dəgətərəso dəw la, nka foroba bolociw sababu la, o bana in tununa.

Kenkenkəkçyəni tifoyidi ani kanjabana bolociw fana bə yen, nka u lasərə man di wa u te di ni kəcogo kərenkerənnən dəw tə.

Jamana dəw la, sayinerema boloci ye waa jibi ye. A bə ke den san 1 ka tila ka a kuraya san 10 o san 10. Aw ye jininkali ke aw ka mara boloci yərə la.

Jəni ni senfagabana ani səgəsəgənjinje bolocifuraw ka kan ka mara sumayaba la, fo ka u ke gilasi ye (a yərə funteni man kan ka temə degere 8 kan). Bijnedimi, negetigebana, keteketeni ani kannabagani, olu fana bolocifuraw ka kan ka mara sumayaba la, nka u man kan ka ke gilasi ye (a yərə funteni man kan ka temə degere 8 kan). Negetigebana ni keteketeni ani kannabagani bolocifuraw dilannen tə se ka temə leri 1 kan. A dilannen kə, ni a jəe kəra jəman ye, o bə a jira ko a tijəna, a tə se ka a baara ke tuguni.

Aw be aw denw bolo ci a tuma na.
Aw be aw jija bolociw kelen kelen bee hake ka dafa.

Walasa ka **sumayabana** kunben feere juman jεdɔn, aw ye gafe jε 302 laje:

Ka bana furake a tuma na ka jε, o jøgøn banakunbenfeere te.
Bamananw ko: wulituma dɔn ka fisə sen ka di ye.

Banaw ni jogindaw kunbencogo werew

Nin sigida in kɔnɔ, an kumana banaw kunbencogo kan ni olu ye **yeresaniya** ni **sigiyořosaniya** ni **boloci** ye. Gafe in kɔnɔ, aw bera hakilinanw sɔrɔ minnu be aw tanga bana ni joginni wma. Aw be se ka to kεnεya la cogomin na ni balo juman ni farafinfuraw ni tubabufuraw ye, olu fana bee jεfɔlen don gafe in kɔnɔ.

Kumakan damadɔ be gafe damine na minnu jεsinnen don sigida kεnεyabaarakelaw ma, o kumakanw be hakilinanw di mɔgɔw ma minnu be a to u be je ka baara ke jøgøn fe.

Ni kεnεya geleya kerenernenw jεfɔra sigidaw la ka teme, aw be hakilina caman sɔrɔ yeretangacogo kan olu ma. Ni aw ye o hakilina ninnu batu, aw be se ka ke sababu ye ka aw ka du walima dugu ke sigiyɔrɔ lakanalen ye kεnεya sira fe.

Aw ye aw hakili to a la ko banajugu ni saya kubencogo juman ye furakeli joona ye.

Furakeli joona ye banakunbencogo fanba dɔ ye.

Sani ni sigida in laban cε, an be a fe ka kuma bana kunben cogo dɔw kan, minnu kofɔlen don gafe in fan werew la. O banakunbencogo ninnu ka kan ka jεfɔ ka a geleya.

Delinako minnu be dankari ke kεnεya la

Delinako dɔw be yen olu be dankari ke mɔgɔ yerekun ka kεnεya la fo ka se i kerefe mɔgɔw fana ma. O delinako ninnu caman be se ka ye ka to yen walima ka u dabilal. A baara fɔlɔ de ye ka mɔgɔw lafaamu munna delinako ninnu dabilali nafa ka bon.

Dələmin

Ni dələ be məgəw nisəndiya, a be se ka təcərə fana lase u ma, kerenerenneny la a minbagaw ka denbaya. Nka ka dələ dənni min waati ni waati o te basi ye.

A ka ca a la fana dələ dənni minni de be məgə ke dələ minnaba ye. Duniya kənə, dələ min kojugu de ye keneya geleya fanba ye dələminnaw bolo ani hali dələminbaliw fana. Dələ be se ka dankari ke dələminna ka keneya la, (a be na ni bijədimi ye, gafe jə 494 ani sayi gafe jə 279). Dələmin kələlə be se dələminna ka denbaya ani a ka sigida bee ma. Lagosili min be da məgə sulen kan ani a ka yere bonya, waati min a ma dələ caman min, olu de be na ni təcərə ni tijeni, ani kojugu kew ye min kələlə be se a tigi kanubagaw ma.

Dutigi joli ye u kun warini bee tijə dələ la ka u denw kəngətə to yen? O waleya bəna ni segin kə ye ani denbaya degunni.

Məgə joli be u fe məgəw degun ka sababu ke dələmin ye, u be tila ka dələ min ka taa a fe walasa o ka u jine degunw kə?

Məgə mana a dən ko dələ be ka dankari a ka keneya ni a fəməgəw ka here la, a ka kan ka mun ke? A ka kan ka sən fələ ko a ka dələmin ye geleya ye. A ka kan ka a kənə jeya a yerekun ye ani məgətəw ye. Məgə dəw be se ka dələmin dabila u yere ma. Nka a ka ca a la dəw mako be u teriw ni u soməgəw ni, məgə were ka demə na, olu minnu be a faamu ko delinako min don, a bila man di. Dələminnaba minnu ye dələmin dabila, olu de fana be se ka dələminna təw demə u ka dələmin dabila. Yərə caman na dələminnaw ka jekulu be yen, u be jəgən demə ka dələmin dabila.

Dələmin kələlə te a minbaga dərən kan, sigida bee be də sərə a la. Məgə minnu be o dən, olu be se ka feərew tige minnu be a to a tigi ka a jogo yelema. Ni dələmin dantemenen beka aw kənənafili aw ka sigida la, aw be məgəw fara jəgən kan, ka kuma a geleyaw, ani a furakecogow kan.

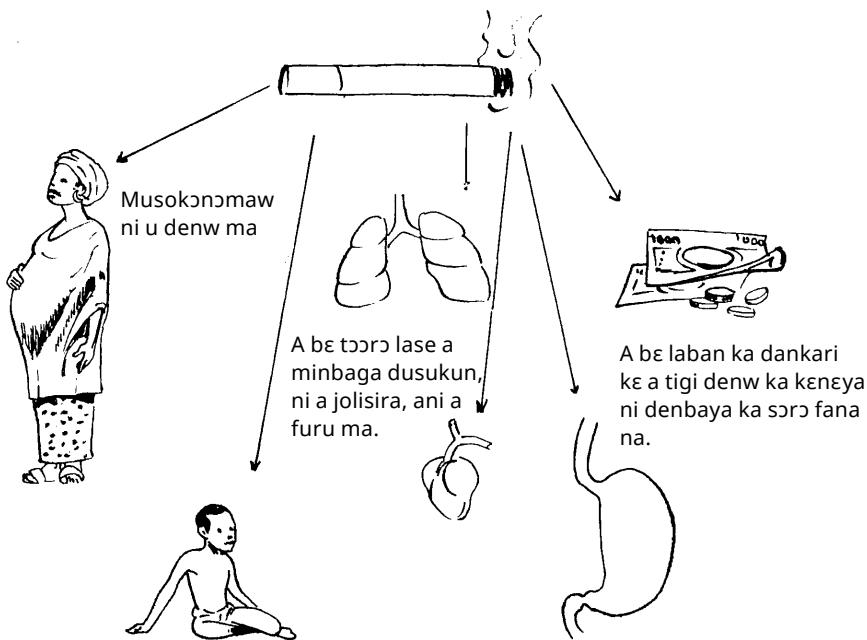
Sigaretimin

Sababu caman be yen minnu be a to sigareti minni farati ka bon a minbaga, ni a ka denbaya bee ma.

1. Sigareti be kanseribana ka tijeni fanga bonya, fogonfogon la dakənəna na, kankənəna na, ani dawolow la. (Ni aw be sigareti min ka taa, o be kanseribana juguya ka laban saya ma).
2. Sigaretimin be na ni bana jugu caman ye: fogonfogonlabana basigilen, ni fiyə bilali fogonfogon la. Bana don min ka teli ka məgə faga sango, ni sisən be məgə min na.

Sigaretimin kələsə ka bon

3. Sigaretimin bə se ka joli bila furu la walima ka furulajoli juguya.
4. Sigaretimin bə də fara təcərə kan, ka dusukundimi bila məgə la min ke a tigi faga sababu ye.
5. Sigaretiminnaw denw ke ka teli ka sinkərəkəredimi suguya caman sərç ka temə sigaretiminbaliw denw kan.
6. Musokənəmaw minnu ye sigareti min, olu denw ka dəğən wa u mə ka go ka temə sigaretiminbaliw denw kan.
7. Bangebaaw ni karaməgəw ani kəneyabaarakəla minnu bə sigareti min, olu tə misali puman jira denmisənniw na, ka da a kan u bə se ka ke sababu ye denmisənniw fana ka don sigaretimin na.
8. Sigaretimin ye a dama musaka ye. Məgəw bə jə a wari la, ka a sərç ni ye a dəçni dəçni fara jəğən kan, a bə caya. Bamananw ko, “nin te kun bə, nin te kun bə, ni i ye o fara jəğən kan, o bə ke kunba kelen ye”. Məgəw bə wari min don sigareti la, ni u ye o fara jəğən kan, o bə jəyərəba ta denbaya ka balo ni a ka kənəya la.

Ni məgəw ye u fanga fara jəğən kan, ka jəğən demə,
u bə se ka fura sərç geleya caman na.

Minfensukaromaw

Minfensukaromaw be min kojugu yoro daw la. Tuma daw la denba daw be u yere waajibi ka minfensukaroma san u den balodesebagato ye, ka a soro o wari tun be se ka don dumuni nafama do la den ye.

Ni aw be a fe aw denw ka to keneya la, a ka fisa ka dumuni nafama san u ye, aw kana minfensukaroma san u ye.

Mögə o mögə cesirilen don mögə taw ka kenyako la, o tigi man kan ka sigareti min sango ka a minni dusu don mögə taw kono.

Nafa foyi te minfensukaromaw la sukaro ko. U da ka gelen ka da sukaro hake caya kan. Denmisen minnu be buwason min ka caya, sumu be olu mine joona wa u jinw be toli. Buwason gazima ka jugu mögəw ma, kumuiyelen ni furulajoli be mögə minnu na.

Minfen minnu dilannen don ni jiriden nonow ye nafa be olu la, wa u da ka di niminfen gazimaw ye.

Daw

Ayi

Minfensukaroma feeretaw:

- U da ka gelen wa nafa were te u la ni sukaro yere te.
- U be sumu bila mögə la.
- U man ji furu ma.

Aw kana minfensukaroma di denmisenniw ma.

Ni aw be a fe aw denw ka keneya, ni wari dooni be aw kun ka dumunifen san u ye, aw ye a ke shefan ni dumunifen nafamaw ye, aw kana buwason gazima san ka di u ma.

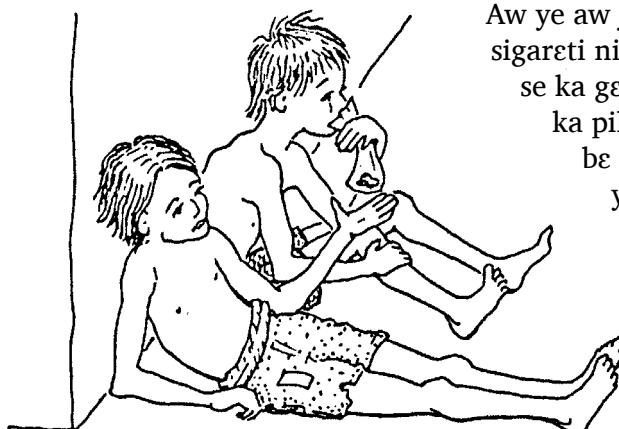
Dorogu tako jugu ni a donni mogo joli la

Dorogu tako jugu ni a donni mogo joli la, o kelen don geleyaba ye dijne kono bi.

Sigareti ni dolo yamariyalen don jamana caman na, o ye a to mogow te je u ko. U be ke mogo caman sata ni u ka bana sababu ye san o san dijne fan bee. Dolo minko jugu kera geleya ye kene yakow la, ani denbayaw ni sigidaw la dijne kono. Sigareti kera mogo caman sata ye jamana yiriwalenw na nka sisan a ka jugu faantan jamanaw na. Ni sigaretimin dögoyalen na jamana yiriwalenw kono, sigareti dilannanw ye a damine ka a caman feere faantan jamanaw kono min kera u bolo sugu kura ye. Sigareti ni dolomin kolsow nefslen don gafe je 249.

Sigareti ni dolo ko, mogo caman be dorogu suguya werew ta dijne kono, dorogu minnu ma yamariya. Sigida bee ni u ka togo dalen don, i n'a fo misali la marijuvana (jiri, po, bin, ganja), opiyomu (heriyini, morifini), metanfetamini (telimani) ani kokayini (*poudre blanche*). Mali la, dorogu daw be yen i m'a fo bilebile (bleble), katizi (*quatorse*), amadu aya (*Amadou Ayah*), sanburu endiyen (*chanvre indien*) ani Alimukayikayi (*Alimou kayekaye*).

Geleya were be yen sisan dugubaw kono ni o ye denmisewn ka fura jugu do samani ye i n'a fo koli, tuma daw la pentiriji, samaratulu, gazuwali ani fen jima werew. Tuma do la mogo daw be fura ta ka teme a tata hake kan. Dorogu daw be kunu, a daw pikiri be ke, a daw be min walima ka a jimi ani ka a sama. Dorogu bee ni a koldo don farikolo la. Kokayini walima woro be se ka mogo fari walawala ani ka a tigi nison diya nka kofe a tigi bena a ye ko a segennen don, a dusu tijenen don ka a fari faga a kan. Dorogu daw be mogo su i n'a fo alikoli, opiyomu, morifini ani eroyini nka o kofe, a be a bila kokuntanke la walima ka a ke a te bo a yere kalama. Dorogu werew be yen minnu be mogo bila kumakuntan fo la ani malobaliya, o doroguw ye marijuvana, PCP, LSD ani peyoti ye.

Aw ye aw janto nin na: Muso kono ma ka sigareti ni dolo ani dorogu werew minni be se ka geleya lase a den ma. Mogo caman ka pikiribije kelen ke ka u yere sogo, o be se ka ke sababu ye ka bana juguw yelema joggon na i n'a fo bijedimi (gafe je 279) ani sidabana (gafe je 507).

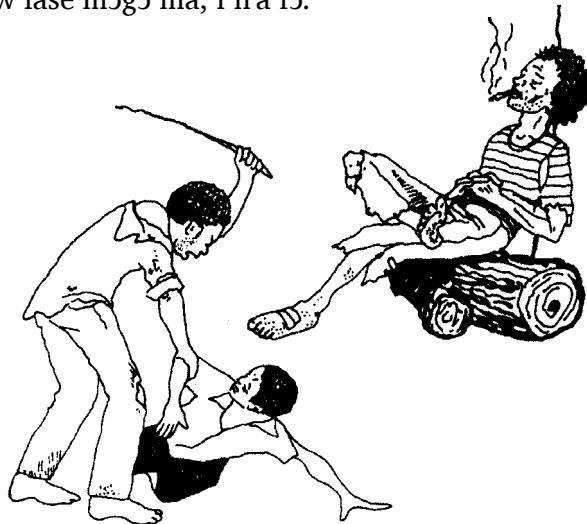
A ka ca a la mogow be doroguw ta walasa u be jine u ka geleyaw ni kongo ko. Nka ni u ye a tali damine, u te se ka a bila tuguni. Ni

u ye a laje ka a jo, u be nisongoya ka bana walima ka ke njigu ye. Walasa u ka se ka u ka dorogu soro, u be ko bee ke, u te son ka dumunike wa u be tila ka ban u ka denbaya la. O cogo de la dorogu tali be na ni geleyaw ye duw kono ani sigidaw la.

Dɔrɔgu bilabaliya bɛ se ka fen dɔw lase mɔgɔ ma, i n'a fɔ:

- Banyere la
- Du kɔnɔ gelyaw,
- Binkanni
- Nijuguya

Dɔrɔgu dɔw bɛ yen minnu bila man di, i n'a fɔ kokayini ani eroyini. Mɔgɔ be men dɔrɔgu dɔw tali la ka sɔrɔ a man don u joli la. Dɔrɔgu bilabaliya bɛ se ka bana bila mɔgɔ la walima ka a faga. Nka ni mɔgɔw ye u cesiri, ka u ji ja ani ka deme don dɔrɔgutalaw ma, a tako jugu bɛ dabila.

Ni mɔgɔ ye dɔrɔgu bila, a bɛna a ye ko a te here la, a bɛ tila ka taabolo were ta. O bɛ wele ko nege kɔlɔlw. A tigi be ke mɔgɔ dusuba ye, ka a fari faga a kan ani ka a ke mɔgɔ dusumango ye. A be ke a hakili la ko a te se ka ne dɔrɔgu kɔ.

Dɔrɔgu dɔw nege bɛ mɔgɔ bila ka kojugu ke u yere la walima mɔgɔ were la, dɔrɔguw i n'a fɔ kokayini walima eroyini. O la, a ka kan ka taa dɔgɔtɔrɔso kerenernen dɔ la. Dɔrɔgu werew be yen i n'a fɔ alikɔli, marijuvana, sigareti ani dɔrɔgu samataw, olu bilali te fen ke mɔgɔ la fo ka se dɔgɔtɔrɔso la taa ma, nka du kɔnɔ mɔgɔw ni teriw ka deme nafa ka bon kosebe a tigi ma.

Nin ye ladilikan dɔw ye minnu bɛ se ka deme don dɔrɔgu talaw ma:

- Aw be deme don mɔgɔ ma, mɔgɔ min b'a fe ka dɔrɔguta dabila. Aw be a to aw hakili la ko a ka dusumangoya te aw ko ye nka a ka dɔrɔgu bilali sababu don.
- Sigida dɔrɔgutala kɔrɔw be se ka fara jɔgɔn kan ka deme don mɔgɔw ma minnu b'a fe ka a dabila. "Alikɔliki anonimu" ye o tɔn dɔ ye (*Alcooliques Anonymes*). O dɔlɔminna kɔrɔw ni dɔrɔgutala kɔrɔw ka tɔn ye mɔgɔ caman deme ka bɔ dɔlɔmin ni dɔrɔguta la dije fan caman na.
- Sigaretimin, dɔlɔmin ni dɔrɔguta kɔlɔlw be se ka nefɔ denmisew ye bangebaaw ni lakɔlikaramɔgɔw ni kene yabaarakelaw fe. Aw be taabolo numanw nefɔ denmisew ye ani ka u ladi ka bɔ jogo juguw sira kan.
- Aw be aw ji ja ka geleyaw kɛlɛ aw ka sigida la, geleya minnu be denmisew don dɔrɔguta la i n'a fɔ kɔnɔ, baarako, ani deme sɔrbaliya. Aw be desebagatɔw deme ka u ka hakew sɔrɔ.

Waleyā numanw ka teli ka a tigi deme ka teme jiangili ni nimatɔɔrɔ kan.